

1908 Seçimlerinde Tanin'in Seçim Kampanyası

Mesude Sezer Özdilli*

(ORCID ID: 0000-0001-7327-8650)

Makale Gönderim Tarihi

31.12.2018

Makale Kabul Tarihi

22.03.2019

Özet

1908 seçimleri Türk siyasal hayatında çok önemli bir yere sahiptir. 1908 Devrimi'nin hemen sonrasında gelen bu seçim, yapılan devrimin, bu devrim sonucunda kurulan yeni genç Meşrutiyetin ve devrimin mimarı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin seçmen gözündeki değeri hakkında da bir fikir verecekti. Seçim sonucunda aradığı desteği bulamaması cemiyetin siyasî otoritesinin daha baştan sarsılmasına neden olabilirdi. Bu nedenle cemiyetin bu seçimlerde etkin bir propaganda yürüttüğü söylenebilir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti seçim propagandasını özellikle basın-yayın üzerinden yürütmüş, Jön Türk geleneğinin bir devamı olarak basını ustalıklı kullanmıştır. Bu doğrultuda cemiyetin fikirlerini savunan Tanin'de yazılan makaleler, yapılan duyurular seçmeni yönlendirmek için kullanılmıştır. Bu şekilde bir taraftan seçme ve seçilme konusunda ilgisiz ve tecrübesiz Müslüman seçmen uyandırılmaya ve bilinçlendirilmeye çalışılırken, diğer taraftan da yazılan makalelerle cemiyetin kutsallığı, karizmatik yönü vurgulanmıştır. Ülkenin ve Meşrutiyetin geleceğinin nasıl cemiyete bağlı olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1908 Seçimleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti, İttihatçı Basın, Tanin, Seçim Kampanyası

Tanin's Election Campaign During The 1908 Elections

Abstract

The 1908 elections have a very important place in Turkish political life. These elections after 1908 Revolution, would also give an idea about the value of the revolution, established the new young Meşrutiyet (Constitutional System) at the end of this revolutions and the architect of the revolution İttihat ve Terakki Cemiyeti (Union and Progress Party) by voters. If the Party

---

* Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, mesude.ozdilli@adu.edu.tr.

doesn't find the support it is looking for as a result of elections, the Party's political authority could be shaken at the beginning. In this reason, it can be said that the Party conducted effective propaganda in these elections.

The Party has carried out the election propagation particularly through the press. As a continuation of Jön Türk tradition, the Party has masterfully used the press. In this direction, the articles written and the announcements made in Tanin which defended the ideas of the Party, were used to divert voters. In this way, while the uninterested and inexperienced Muslim voters are trying to awaken and become conscious on selection and election, from the other side the sanctity and charisma of the Party is stressed. It has been tried to show how the future of the country and the Constitutional System depends on the Party.

Keywords: 1908 Elections, İttihat ve Terakki Cemiyeti (Union and Progress Party), The İttihadist Press, Tanin, The Election Campaign

Giriş

Osmanlı tarihinde ilk çok parti deneyimi II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştiğinden partiler, daha doğrusu cemiyetler arasında seçim rekabeti de bu dönemde görülmektedir. Aslında Meşrutiyetten önce de cemiyetler kurulmuştu; ancak Osmanlı ülkesinde modern anlamda cemiyetlerin ortaya çıkışını II. Meşrutiyetle başlatmak gerekir. Bu dönemde sosyalist, liberal, muhafazakâr, etnik temellere dayalı pek çok cemiyet ve fırka kurulmuştur. Bu çok partili ortamı düzenlemek ve yönlendirmek için ise "*Cemiyetler Kânûnu*" hazırlanmış ve 23 Ağustos 1909 tarihinde bu kanun Takvim-i Vakayî'de¹ yayınlanmıştır. Cemiyetler Kanunu'na göre cemiyet, parti ayrımı yapılmadan her kuruluş "*Cemiyet*" olarak kabul edilmiş, ayrı bir siyasal partiler kanunu yapılmamıştır. Ayrıca Cemiyetler Kanunu'nda, "*osmanlılık*" ve "*ittihâd-ı anâsır*" düşüncesi ön plana çıkarılmış, "*kavmiyetçi*" yani ayrılıkçı dernek kurulması yasaklanmıştır. Bu yüzden ülkeden kopma amacı taşıyan pek çok dernek amacını gizleyip, "*Osmanlı*" adını kullanarak asıl kimliklerini perdelemeye çalışmışlardır.²

¹ Bkz. *Takvîm-i Vakâyi'*, 23 Ağustos 1909

² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yay., İstanbul, 1998, c.I, s.397-398

II. Meşrutiyet döneminin genel seçimleri “İntihâb-ı Mebûsân Kânûnu”³na ve bunun nasıl uygulanacağını gösteren “Talîmât”a göre yapılmıştır. Buna göre seçim iki dereceli yapılacaktı. Birinci aşamada “müntehib-i evvel” denilen birinci seçmenler “müntehib-i sâni” denilen ikinci seçmenleri seçecek, ikinci aşamada ise bu ikinci seçmenler milletvekillerini yani mebusları seçecekti. Bu durumda halk egemenliği meclise doğrudan ve tam olarak yansımamaktaydı. Birinci seçmen olan halk çoğunlukla mahalliliğe bağlı olacağından doğal olarak kendi etraflarından tanıdık, ya eşraftan ya da toprak ağaları arasından kişileri ikinci seçmen olarak seçecekti. Ayrıca ikinci seçmenlerin de sayılarının az olması nedeniyle kolaylıkla etki altına alınabileceği düşünülürse, bu seçim sisteminin mevcut iktidarda bulunan partinin işine geleceği ortadadır.⁴

İntihab-ı Mebusan Kanunu seçme ve seçilmede bazı yasaklar ve sınırlamalar getiriyordu. Mebus seçilme ile ilgili sınırlamalar kanunun 17. maddesinde⁵, müntehib-i sani seçilmek için getirilen sınırlamalar ise kanunun 22. maddesinde⁶ ifade edilmiştir. Seçme ile ilgili esaslar ise

³ İntihâbât-ı Mebûsân Kanûnu için bkz., *Takvîm-i Vakâyi*, 28 Eylül - 3 Ekim 1908

⁴ Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebûsânı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2008, s.399

⁵ İntihâb-ı Mebûsân Kânûnu'nun 17. maddesi şöyleydi: “Heyet-i Mebûsân için a'zâlîğe intihâb selâhiyeti bulunmayan evvelâ tebâ-i Osmaniyeden olmayan, sâniyen nizâm-ı mahsûsu mücibince muvakkaten hizmet-i ecnebiye imtiyâzını hâiz olan, sâlisen Türkçe bilmeyen, râbian otuz yaşını ikmâl etmeyen, hâmisen hîn-i intihâbda bir kimsenin hizmetkârlığında bulunan, sâdisen iflâs ile mahkûm olup da îade-i itibâr etmemiş olan, sâbian sû-i ahvâl ile müştehir olan, sâminen mahcûriyetine hüküm lâ-hakk olu da fekk-i hicr edilmeyen, tâsian hukûk-u medeniyeden sâkit olmuş olan, âşiren tâbbiyet-i ecnebiye iddiâsında bulunan kimselerdir. Dört sene sonra icrâ olunacak intihâblarda mebûs olmak için Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak dahi şart olacaktır. Heyet-i Mebûsân a'zâlîğiyle hükûmet me'mûrîni bir zât uhdesinde ictimâ' edemez. Fakat vükelâdan intihâb olunanların a'zâlîği mecâzîdir ve sâir me'mûrînden biri mebûsluğa intihâb olur ise kabûl edib etmemek yedd-i ihtiyârındadır. Fakat kabûl ettiği hâlde me'mûriyetinden infsâl eder. Mebûsân intihâb-ı umûmîsi dört senede bir kere icrâ olunur ve her mebûsân müddet-i me'mûriyeti dört seneden ibâret olup tekrâr intihâb olunmak dahi câizdir.” Bkz. *Takvîm-i Vakâyi*, 29 Eylül 1908; Karakoç Serkis, *Tahşiyeli Kavânîn*, Cihân Matbaası, İstanbul, 1341, c.II, s.74; Bu sınırlamalar aynı şekliyle Kânûn-i Esâsî'nin 68. maddesinde de yer almıştı. Bkz., Server Feridun, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962, s.20

⁶ İntihâb-ı Mebûsân Kânûnu'nun 22. maddesi şöyleydi: “İkinci derece müntehib olmaya selâhiyeti olmayanlar evvelen tebâ-i Devlet-i Âliyeden bulunmayan, sâniyen nizâm-ı

kanunun 11. maddesinde⁷ bildirilmişti. Buna göre; yirmi beş yaşını tamamlamış, medenî haklardan mahrum olmayan, bir başka kimsenin hizmetinde bulunmayan ve devlete az çok vergi veren erkekler seçme hakkına sahip olacaktı. Seçme ve seçilme hakkı sadece erkeklerle verilmişti. Kadınlar temsil hakkına sahip değillerdi.

1912 yılında ordunun siyasete karışmasını önlemek için bir “*muvakkat (geçici) kanun*” çıkarıldı ve bu kişilerin seçme ve seçilme hakkı kaldırıldı⁸. Bu noktada seçim sisteminin tutarsızlığı da dikkat çeker. Çünkü seçim sistemine esas olan İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 9. maddesine göre; “*silâh altında bulunan asâkir-i nizâmiye ve redif ve zâbitten lâ-akkal (en az) mülâzim rütbesini hâiz olanların bulunduğu mahallerde mebûsân intihâbında rey vermeye selâhiyetleri olduğu*” halde sonraki geçici kanunla bu hakları kaldırılmış oluyordu. Öyle ki bu karışıklık 1912 seçimlerinde vilayetlerde kafa karışıklığına sebep olmuştur. Vilayetlerden bu konuda hangi kanuna göre hareket edeceklerini soran telgraflar üzerine, Dâhiliye Nezareti sonraki kanun hükümlerine, yani geçici kanuna göre hareket etmelerini emretmiştir⁹ ki bu durum muvakkat kanunların gücünü göstermesi açısından da önemlidir.

---

mahsûs mücibince muvakkaten hizmet-i ecnebiye imtiyâzını hâiz olan, sâlisen yirmi beş yaşını ikmâl etmeyen, râbian hîn-i intihâbda bir kimsenin hizmetkârlığında bulunan, hâmisen iflâs ile mahkûm olup da îade-i itibâr etmemiş olan, sâdisen sû-i ahvâl ile müştehir olan, sâbian mahcûriyetine hüküm lâ-hakk olup da fekk-i hicr edilmeyen, sâminen hukûk-u medeniyeden sâkit olmuş olan, tâsian âşiren tâbiiyet-i ecnebiye iddiâsında bulunan kimselerdir.” Bkz. Takvîm-i Vakâyi’, 29 Eylül 1908; Karakoç Serkis, a.g.e., s.74

⁷ İntihâb-ı Mebûsân Kânûnu'nun 11. maddesi şöyleydi: “*Yirmibeş yaşını ikmâl etmeyen ve hukûk-u medeniyeden sâkit bulunan ve tâbiiyet-i ecnebiyede veya o iddiâda bulunan veya muvakkaten hizmet-i ecnebiye imtiyâzını hâiz olan veya nizâmen iflâs ile mahkûm olup îade-i itibâr etmemiş veya mahcûriyetine hüküm lâ-hakk olup da fekk-i hicr etmemiş olanlar veya doğrudan doğruya devlete az çok vergi vermeyenler intihâb hakkından sâkittir.” Bkz. Takvîm-i Vakâyi’, 28 Eylül 1908*

⁸ 25 Eylül 1328 tarihli bu geçici kanunun 1. maddesi şöyledir: “*Berrî ve bahrî erkân ve ümerâ ve zâbitân ile küçük zâbitân jandarma ümerâ ve zâbitân ve efrâdı ve rütbe-i askeriyeyi hâiz ve üniformayı lâbis bi'l-cümle mensûbîn-i askeriyeye hizmet-i askeriyede buldukları müddetçe gerek müntehib-i evvel ve gerek müntehib-i sâni sıfatıyla hakk-ı intihâblarını istimâl edemezler.” Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), DH.SYS., 103-1/1-10. Kanunun tam metni için bkz. Karakoç Serkis, a.g.e., s.96*

⁹ BOA., DH.SYS. 103-1/1-10

Osmanlı ülkesinde seçim sancak birimine göre yapılmaktaydı. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 1. maddesine göre; her sancak bir seçim dairesi, her nahiye de bir seçim şubesi idi.¹⁰ Seçimler ülkenin her yerinde aynı günde bitirilemiyordu. Vilayetlere, livalara, kazalara göre farklı tarihler belirleniyordu. Bu durumda bazı bölgelerdeki seçim sonuçları diğer bölgelerde tedbir alınmasına yol açabiliyordu.¹¹ Seçim nisbî değildi. Özellikle Müslüman olmayan azınlıklar etnik esasları savunarak etnik unsurların sayıları oranında temsil istiyorlardı.¹²

Seçimlerin denetimini ise bürokrasinin üst düzeyindeki kişilerden oluşan “*Heyet-i Teftîşiye*” denilen komisyonlar yapmaktaydı. Tabii bu durum iktidardaki parti lehine bazı müdahalelerin yapılmasına olanak sağlamaktaydı.

1908 Seçimlerine Doğru İttihat ve Terakki Cemiyeti

1908 Devrimi'ni yöneterek ülkeye Meşrutiyeti getiren güç olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin seçim kampanyası konusunda rakiplerine fark attığını söylemek yanlış olmayacaktır. Cemiyet seçimlere çok prestijli ve güçlü bir şekilde girdi. 1908 genel seçimine İttihat ve Terakki'nin yanı sıra liberallerin “*Osmanlı Ahrâr Fırkası*” ve az sayıda da bağımsız aday katılmıştı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti istibdat idaresine karşı vermiş olduğu mücadeleyle ülkeye Meşrutiyet yönetimini kazandıran güç olarak, kendini Meşrutiyetin kahramanı, hürriyetin temsilcisi ve Kanun-i Esasî'nin güvencesi olarak görmekteydi. Bu nedenle cemiyet kendisine atfettiği bir kutsallıkla, kendini iktidarın tek temsilcisi olarak kabul ediyordu. Tunaya onların iktidar anlayışı için şu tanımlamayı yapar:

“İttihatçılar siyasal iktidara aşkıtlar.... Bir İttihatçı için kendisini muhalefette hissetmek kadar kahredici bir şey olamazdı. Karizması gereği

¹⁰ İntihâb-ı Mebûsân Kânûnu 1. maddesi için bkz. *Takvîm-i Vakâyi*, 28 Eylül 1908

¹¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Yay., Ankara, 1995, s.124

¹² Hüseyin Câhid, Ermenilerin bu isteğinin Kanûn-i Esâsî'ye dayandırılmasını doğru bulmamaktadır. Bunun sadece bir teamül olduğunu dile getirmektedir: Hüseyin Câhid, “Nisbet-i Adediye”, *Tanîn*, 18 Mart 1911

İttihâd ve Terakkî muhalefete alternatif gözüyle bakamadığı için kendisini iktidarın doğal kullanıcısı olarak kabul ederdi.”¹³

İttihat ve Terakkî'nin kendine atfettiği bu kutsiyeti ve önemi cemiyetin yayın organlarında da görmekteyiz. Örneğin 1908 seçimleri için İstanbul'da seçimler başladığı gün Tanin'de yazdığı yazıda Hüseyin Cahit;

“Vatan mahv ve izmihlâle doğru yürürken ‘Ah, millet kendi kendine idâre olursa, Meclis-i Mebûsân toplansa!’ diyorduk. İşte İttihâd ve Terakkî Cemiyeti milletin bu arzûsunu, fedâkârlığı, kahramanlığı sâyesinde te'mîn etti. Bugün millette gördüğümüz şu hürriyeti, şu ümîd-i hayâtı İttihâd ve Terakkî Cemiyetine medyûnuz. Fikr-i istibdâda karşı hamiyetli Osmanlılar ittihâd etti. İttihâd etmiş Osmanlılar elbette Terakkîye de nâîl olacaklardır.”¹⁴

Ancak şu da bir gerçektir ki, İttihat ve Terakkî Cemiyeti Osmanlı ülkesinde muhalefetin örgütlenmesini ve siyasallaşmasını da sağlamıştır. Kısa sürede Anadolu'nun değişik yerlerinde cemiyetin şubeleri açıldı ve bu şekilde Osmanlı ülkesinde siyasî ve örgütlü muhalefet başladı.¹⁵ Ayrıca bu şekilde herkes siyasetten etkilenmeye ve siyasetten etkilendikçe de siyasetle ilgilenmeye başladı. İttihat ve Terakkî de bu aktif siyasî muhalefeti bünyesinde toplayarak hızla güçlendi. Cemiyet orduyu da kendisine bağladı, siyasî yapısını askerî destekle donatarak gücüne güç kattı.

İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin genel merkezi Selanik'te olmakla birlikte, Meşrutiyetin ilanından sonra cemiyetin pek çok üyesi İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da merkezden alınan kararları uygulamak için “*Heyet-i Mahsûsa*” yı kurmuşlardır. Yani görülüyor ki kurulduğundan beri bir cemiyet yapısında olan İttihat ve Terakkî, Meşrutiyetin ilanından sonra bile siyasî parti haline dönüşmemiş,

¹³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1989, c.III, s.35

¹⁴ Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: İstanbulda İntihâbât Başladı”, *Tanin*, 9 Kasım 1908

¹⁵ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası: II. Meşrûtiyet Devrinde İttihat ve Terakkî'ye Karşı Çıkanlar*, Dergah Yay., İstanbul, 1990, s.28

iktidara doğrudan el koymamış, perde arkasından hükümeti kontrol altında tutmayı tercih etmiştir.¹⁶

1908 genel seçimleri yılın Kasım-Aralık ayları içinde yapılmıştır. Osmanlı ülkesi seçim kampanyaları ile de ilk kez 1908 seçimleri esnasında tanışmıştır. Cemiyetin seçimler konusunda halkı bilgilendirmek, ama özellikle de oyların bölünmemesi yönünde telkinlerde bulunmak üzere bir “*intihâb heyeti*” oluşturduğu anlaşılmaktadır. Cemiyetin basın-yayın organlarında bu heyetin semt semt, mahalle mahalle gezerek seçimler konusunda İslam ahaliye destek olacağı bildirilir, halkın da bu heyetten istifade etmesi tavsiye edilir.¹⁷ Ancak bu arada kurulan bu tarz heyet ve komisyonların kamuoyunda cemiyetin seçimlere müdahalesi şeklinde algılandığı da ortadadır. Zira cemiyet bazen bu heyet ve komisyonların cemiyetin bir organı olmadığı yönünde de ilanlar vermek durumunda kalmıştır.¹⁸

Cemiyetin Basın-Yayın Organları

Siyasal katılımın en önemli aracı seçim sistemi ve uygulamalarıdır. Ancak Osmanlı Devleti’nde uygulanan seçim sisteminden dolayı halkın yönetime etkisi ve katılımı çok sınırlı kalmıştır. Türk siyasetinde siyasal katılım mekanizmasındaki bu boşluğu ise basın doldurmuş ve çok etkin bir katılım ve muhalefet aracı haline gelmiştir. Türk aydını 1860’lardan itibaren basını, siyasal katılımın ana organı olarak kabul etmiş ve ustalıkla da kullanmıştır. Türkiye’nin ilk özgürlükçü hareketini başlatan Jön Türkler de basını bu doğrultuda kullanmışlar ve bu şekilde kamuoyu yaratmaya çalışmışlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin de, kendinden sonra kurulan muhalif cemiyetlerde olduğu gibi, en büyük propaganda aracı basın-yayın organlarıydı. 1908 Devrimi’nin ilk günlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ilk gazeteleri; Selanik’te çıkan “*İttihâd ve Terakkî*”¹⁹ ve

¹⁶ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010, s.179

¹⁷ “Siyâsiyât: Mebûs İntihâbı”, *Şûrâ-yı Ümmet*, 6 Ekim 1908

¹⁸ Örnek için bkz., “Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti”, *Şûrâ-yı Ümmet*, 5 Kasım 1908

¹⁹ Mehmed Talat Bey mesul müdürlüğünde çıkan İttihâd ve Terakkî Gazetesi; “*Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyetinin vâsita-i neşr-i efkârı olup şimdilik haftada üç gün neşr olunur siyâsî, ictimâî, edebî ve fennî Osmanlı gazetesidir.*” sloganıyla yayın yapmıştır.

Manastır'da çıkan "*Neyyir-i Hakikat*"²⁰ gazeteleriydi. İstanbul'da ise 1 Ağustos 1908'de yayın hayatına başlayan Hüseyin Cahit, Hüseyin Kazım ve Tevfik Fikret tarafından kurulan ve başyazarlığını da Hüseyin Cahit'in yaptığı "*Tanin*" ile 6 Ekim 1908'de doktor Bahattin Şakir'in imtiyazı ve müdürlüğünde tekrar yayınlanmaya başlanan, başyazarlığını ise Sami Paşazade Sezaî'nin yaptığı "*Şûrâ-yı Ümmet*" cemiyetin basın-yayın organlarıdır. Henüz Şura-yı Ümmet Gazetesi'nin neşredilmediği Meşrutiyetin ilk dönemlerinde Tanin, cemiyetin resmî yayın organı olduğunu şöyle dile getirmektedir:

"Osmanlı Terakkî ve İttihâd Cemiyetinin mürevvic-i efkârı olmak üzere Şûrâ-yı Ümmet nâmıyla derdest-i intişâr bulunan gazete neşr edilinceye kadar cemiyetin tebligâtı gazetemiz vasıtasıyla vukû'a gelecektir. Gazetemizle neşr edilmeyen tebligât cemiyetin değildir."²¹

İzmir'de ise Hafız İsmail'in yönetiminde çıkan "*İttihâd Gazetesi*" cemiyetin temsilcisi durumundaydı.²²

Özellikle de Şura-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri cemiyet adına büyük bir propaganda yürütmekteydiler. Bunlar bir taraftan seçimin önemine dikkat çekmeye çalışırken, diğer taraftan İttihatçı listelerden seçime girecek adayların isimlerine yer vererek seçmeni yönlendirmeye çalışmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne oy verilmediği takdirde seçim sonucunda istibdadın geri geleceği iddia edilmiş, cemiyet ise istibdadı yıkan güç olarak yüceltilmiş ve cemiyet adaylarına verilecek oyla Meşrutiyetin korunacağı vurgusu yapılmıştır.²³ Bu seçimde Şura-yı Ümmet'e göre kolları iki ay önce sıvayan ve bu dönem cemiyetin en büyük savunucularından olan Hüseyin Cahit Bey'in başyazarlığında yönetilen Tanin'in oynadığı rol oldukça büyüktür.

²⁰ Neyyir-i Hakikat Gazetesi; "*Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyetinin Manastırda vâsita-i neşr-i efkârı olmak üzere şimdilik pazar ve çarşamba günleri neşr olunur Osmanlı gazetesidir.*" sloganıyla yayın yapmıştır.

²¹ "Osmanlı Terakkî ve İttihâd Cemiyeti", *Tanin*, 1 Ağustos 1908

²² Hâfız İsmâîl'in mesul müdürlüğünde çıkan İttihâd Gazetesi ilk sayısında Cemiyet'in yayın organı olduğunu şöyle ifade etmiştir: "*İttihâd, Osmânî İttihâd ve Terakkî Cemiyetinin İzmirde vâsita-i neşr-i efkârı olmak üzere teessüs ediyor. Cemiyet ne ise, neyi ta'kîb ediyor ise İttihâd da odur, onu ta'kîb edecektir.*" Bkz. "Mesleğimiz", *İttihâd*, 8 Ekim 1908

²³ Bununla ilgili propaganda içerikli yazılar için bkz. "İntihâbât Şenlikleri", *Tanin*, 4 Aralık 1908; Hüseyin Câhid, "İntihâbât Entrikaları", *Tanin*, 9 Aralık 1908

Cemiyette Adayların Belirlenmesi

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 seçimlerinde okumuş, diplomalı Türkleri aday göstermeye ve seçtirmeye çalışmıştır. Ancak bir taraftan da bu özelliklere uygun olmasa da her bölgenin ayan, eşrafından kişileri de göz ardı etmemiştir.²⁴ Cemiyet kendi bölgelerinde tanınmış, itibarlı ailelerden aday gösterme yoluna da gitmiştir. Örneğin, Menteşe'den mebus seçilen Halil (Menteşe) Bey Milas'ın köklü bir eşraf ailesinden gelmekteydi. Halil Bey'in önce İzmir'den aday olduğu halde, daha sonra Enver Bey'in önerisiyle adaylığını Muğla'ya kaydırması da cemiyetin bu yaklaşımını göstermektedir.²⁵

Cemiyet'in bir taraftan özellikle İstanbul'da göstereceği adaylar için bir kamuyou araştırması yaptığı da görülmektedir. Seçme hakkına sahip olan İstanbul halkına basın yoluyla Meclis-i Mebusan'da kimleri mebus olarak görmek istedikleri sorulmuştur. Tanin okuyucularından, kimlikleri ile birlikte istedikleri bir mebusun ismini bir varaka ile kendilerine bildirmelerini istemiştir. Tanin kendilerinin de bu varakaları toplayıp, tasnif ederek mebus olması istenilen kişilerin isimlerini Şehremaneti'ne vereceklerini duyurur. Bu suretle İstanbulluların kimleri mebus istediği anlaşılmış olacaktı.²⁶

Cemiyet istediği gibi bir aday bulamadığı takdirde o bölgede ulema sınıfından bir zatı aday göstermeyi de tercih etmiştir. Zira ekonomik çıkarları öne çıkan ayan ve eşrafa göre ulemanın böyle bir eğilimi yoktu.²⁷ Bu nedenle pek çok yerde İttihat ve Terakki listelerinde müftülerin ve müderrislerin yer aldığı ve mebus olarak seçildikleri görülmektedir. Örneğin İçel'de Mahmud Bayram, Sinop'ta Hasan Fehmi, Mamuretülaziz (Elazığ)'de Hacı Mehmed Nuri, Erzincan'da Osman Feyzi, Trabzon'da Mehmed Emin ve Mahmud İmadeddin, Konya'da Salim ve Kürtzade Hacı Mustafa, Adana'da Mahmud Beyler²⁸ İttihat ve Terakki listelerinden meclise girmeyi başarmışlardır. Ancak milliyetçilik çağında artık bu yönde eğilimleriyle dikkat çekmeye

²⁴ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s.108

²⁵ *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s.10-11

²⁶ "İhtâr: Mebûslarımız", *Tanin*, 27 Ağustos 1908

²⁷ Akşin, *a.g.e.*, s.108

²⁸ Bkz. "İntihâb Olunan Mebûslar", *Şûrâ-yı Ümmet*, 12 Kasım 1908

başlayan, özellikle de Arnavut ve Arapların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde İttihat ve Terakki bazı ayan ve eşraf gibi toprak sahiplerini listelerinde aday göstermek yoluna da gitmiştir. Çünkü buralardaki hakimiyet toprak ve nüfuz sahibi aileler ve aşiretlerin kuvveti üzerine kurulmuştu ve cemiyet bu nüfuzdan da istifade etmek istiyordu.²⁹

Tabi bunun yanı sıra seçim öncesinde seçim bölgelerine hiç gitmediği halde seçilmeyi başarabilmiş bazı cemiyete bağlı mebuslar da olmuştur. Örneğin, seçildiği sırada Karesi'de bulunmayan Abdülaziz Mecdi Efendi³⁰, Ahmed Rıza Bey³¹, Denizli'den Fraşerli Gani Bey³² seçildikten sonra gazetelere ilan vererek teşekkürlerini iletmişlerdir.

Bazen seçilen mebusların teşekkürleri halk ile buluşma şeklinde olmuştur. Örneğin, Aydın vilayeti mebusları seçildikten sonra İstanbul'a gittiklerinde, bu mebusların İstanbul'da bulunan Hamdi Bey

²⁹ Feroz Ahmad, Dankwart A. Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., c. IV-V (1975-1976), s.252; Hüseyin Câhid, Cemiyet'in vilayetlerde vaziyete hakim olamadığını ve bazı mütegalibenin kendilerini mebus seçtirebildiklerini, bunun da Cemiyet'in geniş imparatorluğun her tarafında tam olarak teşkilatlanma imkanı bulamamasından kaynaklandığını dile getirir. Bkz. Hüseyin Câhid Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları (1908-1918)", *Fikir Hareketleri*, c.IV, sy.90 (Temmuz 1935), s.182

³⁰ "Mebûsluk gibi mühim, âlî, mukaddes bir vazîfe için beni intihâb ve kabûl buyurduğunuz sırada Balıkesirde bulunamadım. Bulunsa idim teşekkürât-ı şifâhiyemi beyân ederken beldenin ahvâl-i zirâiye ve sinâiye ve hayât-ı iktisâdiyesine müteallik bazı sözler söylemek isterdim." Bkz. "Karesi Sancağı Ahâli-i Muhteremesine", *Şûrâ-yı Ümmet*, 13 Aralık 1908

³¹ "Mensûb olduğum Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti vatana âid bazı işlerin müzâkeresi için beni Belgrada, Parise ve Londraya göndermişti; dün avdetimde makarr-ı hilâfet ve saltanat ahâlisi tarafından Meclis-i Mebûsâna a'zâ tayîn edildiğimi haber aldım." Bkz. Ahmed Rızâ, "İstanbul Ahâlisine", *Şûrâ-yı Ümmet*, 15 Aralık 1908

³² "Hiçbir liyâkat ve meziyetim olmadığı hâlde Denizli livâsı ahâli-yi kirâmının bendenizi mebûsluk gibi mu'tenâ bir vazîfeye intihâb etmek sûretiyle hakkımda göstermiş olduğu âsâr-ı teveccühden dolayı cümlenize ve gördüğüm hüsn-ü kabûlden dolayı mutasarrıf bey efendi ile sâir erkân-ı hükûmete arz-ı teşekkür ederim. Dücâr oluşumuz medîd felâketler i'tibârıyla bizim için ikinci bir hayât demek olan şu devr-i dilârâ-yı hürriyetin ilk mebûsu sıfatıyla sevgili memleketinizi ziyâretim bendeniz için ilel-ebed unutulmayacak bir şeref ve sâadettir." Gani Bey'in teşekkür yazısı için bkz., "Sûret-i Nutk", *Ahenk*, 19 Kasım 1908

kıraathanesinde Aydın ahaliyle buluşmaları sağlanmış, bunun duyurusu da Şura-yı Ümmet'te yapılmıştır.³³

Özellikle bazı bölgeler vardı ki buralarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı büyük bir güven vardı. Makedonya bu bölgelerin başında geliyordu. Hatta öyle ki, Makedonya'da İttihat ve Terakki hareketinin içinde yer alan pek çok yöneticinin Anadolu'nun değişik yerlerinde de cemiyet tarafından aday gösterilip seçildiği olmuştur. Örneğin Selanik Mahkeme-i Bidayet reisi Hayri Bey Niğde'den³⁴, Mülga Kosova Mahkeme-i Fevkelade reisi Giritli Mehmed Ali Bey Canik'ten³⁵, İşkodra İstinaf müdde-i umumisi Mehmed Sıdkı Bey Bilecik'ten³⁶ mebus seçilmiştir.

Bu seçimlerde cemiyet için *"ittihâd"* fikrinin öne çıktığı görülür. İttihad fikri seçmene seçim bilinci sağlama amacıyla kullanıldığı gibi adayların belirlenmesi aşamasında da kendini göstermiştir. Özellikle İstanbul'da oyların bölünmemesi, cemiyetin güç kaybetmemesi için bazı İttihatçı mebusların adaylıktan seçilmesi de sözkonusu olmuştur. Bu tavır; seçimde Ahrar Fırkası'nın Rum Patrikhanesi ile birlikte hareket ettiği, bazı Ahrar mebuslarının Rumların desteğini alarak seçilebilmek için Patrikhane'ye yaklaştığı, Patrikhane'nin de bu kişileri desteklediği, ayrıca Rumların da oyları bölmek için İstanbul'da belli mebus adaylarının etrafında birleştiği gerekçeleriyle sergilenmiştir. Cemiyet de bu tarz istifa kararlarını desteklemiştir. Tanin'de 10 Aralık 1908'de Manastırlı İsmail Hakkı Bey ile eski dahiliye nazırlarından Reşit Akif Bey'in yine oyları bölmek için adaylıktan istifa ettiklerine dair tezkereleri yayınlanmış ve bu istifaları büyük vatanperverlik olarak değerlendirilmiştir.³⁷

Cemiyetin menfaati için adaylıktan çekilme kararı alan kişilerden birisi de Meclis-i Maarif Daire-i İlmiye azasından Musa Kazım Efendi'dir. Musa Kazım Efendi; *"ârâ-yı teşettüt ve inkisâma (oyların dağılması ve bölünmesine) düçâr eylememek için"* Hoca Nasuh

³³ "Aydın Vilâyeti Mebûsları", *Şûrâ-yı Ümmet*, 14 Aralık 1908

³⁴ Bkz. "İntihâb Olunan Mebûslar", *Şûrâ-yı Ümmet*, 12 Kasım 1908

³⁵ Bkz. *Şûrâ-yı Ümmet*, 23 Kasım 1908

³⁶ Bkz. "İntihâb Olunan Mebûslar", *Şûrâ-yı Ümmet*, 12 Kasım 1908

³⁷ Bu istifa yazıları için bkz., *Tanin*, 10 Aralık 1908

Efendizade Mustafa Asım Efendi lehine adaylıktan çekildiğini ilan etmiştir.³⁸

Hüseyin Cahit Bey Tanin'deki yazısında; müntehib-i sanilerin de kendi üzerlerine düşen vazifelerini yaparak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gösterdiği yolda hareket etmeleri gerektiğini, bunun bir haysiyet ve namus-u millî meselesi olduğunu belirterek, Musa Kazım Efendi'nin bu istifasından hareketle müntehib-i sanilere de bir görev atfetmektedir.³⁹

Tanin'in Seçim Kampanyasının Esasları

Seçimler Hakkında Kamuoyunun Aydınlatılması

1908 seçimleri Kanun-i Esasi, İntihab-ı Mebusan Kanunu ve Talimat'ın belirlediği esaslar doğrultusunda yapılmıştır. Ancak bu esasların kamuoyu tarafından algılanması pek kolay olmamıştır. Bu nedenle basın-yayın organları seçime doğru ve seçimler sırasında bu konuda bilgi verici, açıklayıcı haberler ve duyurular yapmışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gazetelerinde de bu doğrultuda bilgilendirmelere sıklıkla rastlanır.

1908 seçimlerinde doğrudan mebus seçimi yapılamamakta, halk doğrudan mebusları seçememekteydi. Seçimler iki dereceliydi ve seçme hakkına sahip olan kişiler yani müntehib-i evveller öncelikle müntehib-i sani denilen ikinci seçmenleri seçecekti. Esas mebusları bu ikinci seçmenler belirleyecekti. Zaten seçme işine aşina olmayan halk, bir de iki dereceli seçimin karmaşıklığı ile karşı karşıyaydı.

Müslüman halkın seçimlere ilgi göstermemesi, iki dereceli seçim sisteminin karışıklığının ve seçme konusundaki tecrübesizliğin hatalara sebep olması ve bütün bunların sonucunda oyların bölünme tehlikesi bu seçimlerde cemiyeti tedirgin eden konulardı. Tanin'de bu tehlikelere dikkat çekilir:

“İlk Meclis-i Mebûsân açıldığı zaman hakk-ı intihâbda ahâlden büyük bir kısmının âdetâ istemeyerek iştirâk etmiş olduğunu hikâye ediyorlar, pek çokları da hiç ehemmiyet vermemişlerdir. Halbuki bu

³⁸ “Hamiyetli Bir Nâmzed”, *Tanin*, 9 Aralık 1908

³⁹ Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: İntihâbât Entrikaları”, *Tanin*, 9 Aralık 1908

hakk-ı siyâsîyi isti'mâl etmiş olsa idik memleket otuz senedir ma'rûz olduğu silsile-i felâketten masûn kalacaktı.”⁴⁰

Oyların bölünmesi tehlikesi karşısında halk ittihadı yani birlikte hareket etmeye davet edilir.

“Evet, bugün bütün müşkil meselelerin ukde-i halli (çözüm yolu) budur: İttihâd! Osmanlılar mebûs intihâbı gibi vatan için her şeyden mühim olan bir meselede bugün ittihâd ile hareket etmeyecek olurlarsa kendi kendilerini cerh etmiş olacaklardır. Kim bilir, belki bu cerihe mehâlik (tehlikeli, helak edici) de olabilir.”⁴¹

ifadesiyle bu seçimlerde birlikte hareket edilmediği takdirde bizi tehlikeli bir sonun beklediği uyarısı yapılır.

Cemiyet ancak kendi tavsiye ettiği mebusların seçilmesi ile oyların birleşebileceği iddiasındadır. İstanbul'da Müslüman oylarını dağıtmak için öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne taarruz edildiği, cemiyetin tavsiyesine kulak vermeyip, herkesin kendi vicdanına göre hareket etmesinin söylendiği, “vicdanınıza göre hareket edin” söyleminin aslında İstanbul'da ittihadı kırmak için düşünülmüş gizli hedefleri olan bir söylem olduğu iddia edilir. Zamanında İttihat ve Terakki Cemiyeti efradı hayatlarını feda etmeyi göze alıp istibdat idaresiyle pençeleşirken şimdi “Cemiyet'e kulak asmayın” diyenlerin o zaman kendileriyle alay eden kişiler olduğundan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin getirdiği bu hürriyet ortamından istifade eden bu kişilerin birer mevki kapma peşinde olduklarından şikayet edilir. Bu kişilerin gerçek olmayan iddialarının, gerçeklerden haberdar olmayan biçare müntehib-i saniler tarafından doğru kabul edilmesi gibi bir tehlikenin söz konusu olduğu ifade edilir. Halbuki Cemiyet'e göre, müntehib-i saniler İttihat ve Terakki'nin mükemmel istihbarat araçlarına sahip olduğunu unutmamalıydı. Bu istihbarat tarafından tahkik edilerek tavsiye edilen adaylara itibar edilirse halk aldanmazdı.⁴²

Cemiyetin gazetelerinde bir taraftan da seçimlerle ilgili kafa karıştırıcı işlemler ve ifadeler izah edilmeye çalışılır. 25 Eylül 1908 tarihli Tanin'de, Kanun-i Esasi'nin seçimlerin uygulanışını ilgilendiren

⁴⁰ Hüseyin Câhid, “İstanbulda İntihâbât Başladı”, *Tanin*, 9 Kasım 1908

⁴¹ Hüseyin Câhid, a.g.m.

⁴² Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: İstanbul İntihâbâtı Başlıyor”, *Tanin*, 8 Aralık 1908

72. maddesiyle ilgili bir açıklama yer almaktaydı. Sözkonusu maddede; *"Müntehibler intihâb edecekleri mebûsları mensûb oldukları dâire-i vilâyet ahâlisinden intihâb etmeye mecbûrdur."* deniliyordu. *"Ahâli"* tabirinden ne kastedildiği, burada kastın *"Yerli mi? Sâkin mi?"* olduğu gazetenin okurları tarafından sorulunca gazete kendi kanaatine göre; kanundaki *"ahâli"* tabirinden genelleyici bir sonuç çıkarılması gerektiği, hem o vilayette doğmuş hem de o vilayette doğmasa da oraya yerleşmiş olanların vilayetin ahalisinden sayılmasının tabii olacağı yönünde açıklama yapmıştır.⁴³

Ancak daha sonraki tarihlerde Serfiçe sancağı mebus adayı Celal Bey örneğinden hareketle⁴⁴ Şura-yı Ümmet'te, mebus adaylarının doğmadıkları vilayetten aday olabilmek için önce resmî olarak o vilayete *"nakl-i hane"* işlemini yaptırmaya zorunlu oldukları yönünde daha net bir açıklama ile karşılaşırız.⁴⁵

İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun uygulanışı ile ilgili bu ahali meselesinin dışında da bazı pürüzler çıktığı görülmektedir. Memurların mebus olması meselesi de bunlardan birisiydi. Çatalca sancağı dahilinde tahrir memurlarından bir kişi adaylığını koymuş, ilk etapta adaylığı kabul de edilmiş, ancak daha sonra reddedilmişti. Tanin, sözkonusu kanunda memurlardan bahsedilirken, bu bahislerin hep aza olmak için değil de seçmen olmak için gerekli şartları gösteren maddeler olduğu için, uygulamada bazı karışıklıklarla karşılaşıldığını belirtir.⁴⁶

İstanbul'da seçim teşkilatı taşradan farklı kurulmuştu. Bu da İstanbul için işi daha da karmaşıktırmaktaydı. Bu noktada Hüseyin Cahit Bey İstanbul'daki seçim teşkilatı ve işlemleri ile ilgili bir açıklama yaparak; müntehib-i sani seçimlerinin belediye dairelerinde ayrı ayrı yapılacağı, her dairede seçme hakkına sahip olanların beş yüzde biri

⁴³ "İntihâb-ı Mebusâna Dâir", *Tanin*, 25 Eylül 1908

⁴⁴ Celâl Bey'in nüfus kaydının İstanbul'dan Serfiçe'ye nakliyle ilgili belge için bkz., BOA., MV, 121/23

⁴⁵ *Şûrâ-yı Ümmet*, 9 Kasım 1908

⁴⁶ "Mebûs İntihâbında Bir Nokta-i Tereddüd", *Tanin*, 26 Eylül 1908; 1876 Kânûn-i Esâsîsinin 67. maddesi bir kişinin hem memurluğu, hem de mebusluğu uhdesinde toplayamayacağını ifade ederse de bir memurun adaylığını koyup koyamayacağına dair ayrıntı vermez. Bkz., Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, T. İş Bankası Yay., Ankara, 2006, s.44

kadar müntehib-i sani seçileceği, bir seçmenin sadece bir kişiye değil, bulunduğu belediye dairesi dahilinden kaç tane müntehib-i sani çıkması gerekiyorsa o kadar kişiye oy verebileceği, buna dikkat edilmez ise oyların dağılabileceği, biraz da nasihat dinleyerek ve birleşerek oy verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁷

Özellikle İstanbul seçimlerinde bazı aksaklıkların yaşandığı görülmektedir. Bu aksaklıkların neden kaynaklandığı, neler yapılması gerektiği konusunda da cemiyetin yayın organlarında açıklamalar görmektediriz. Meclis-i Mebusan'ın açılmasına birbuçuk ay kalmışken özellikle İstanbul'da seçim çalışmalarının çok yavaş ilerlediği görülmektedir. Gazetelerin bir sayfasında, taşrada seçim işlemleri bitip seçilen mebusların İstanbul'a geldikleri haber verilirken, hemen arkasından gelen yazıda İstanbul'daki seçim dairelerinde seçimin ilk aşamalarından olan, müntehib defterlerinin askıdan yeni indirildiği haberlerine rastlanabiliyordu. Böyle giderse İstanbul'da seçimlerin yetişmeyeceğinden korkulur. Bu gecikmenin nedeni olarak da henüz belediye seçimlerinin tamamlanmamış olması gösterilir. Mebusan seçimlerine başlayabilmek için evvela bir heyet-i teftişîye gerekliydi. İstanbul'da yirmi seçim şubesi vardı ve bu nedenle heyet-i teftişîye de en az yirmi kişiden oluşmalıydı. Yeterli çoğunluğun olmadığı durumlarda heyet-i teftişîye oluşmıyor, heyet-i teftişîye oluşmayınca da mebusan seçimlerine başlanamıyordu. Hele ki Ramazan'ın yaklaşmasının seçim çalışmalarını çok daha yavaşlatacağı ve İstanbul'da seçimlerin yetişmeyeceğinden endişe ediliyordu.⁴⁸

Tanın'de İstanbul'daki resmî seçim çalışmalarındaki gelişmeler yakından takip edilmiştir. Belediyelerden gönderilen defterlerin tetkik edilmesi, bu defterlerin mühürlenerek belediyelere iade edilmesi, oy sandıklarının belediyelere gönderilmesi,⁴⁹ seçim işlemlerini kontrol etmek üzere heyet-i teftişîyeden gönderilen memurların isimleri, görev yerleri,⁵⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adayları⁵¹ seçilen müntehib-i saniler ve mebuslar⁵² ve buna benzer haberler aktarılmıştır.

⁴⁷ Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: İstanbulda İntihâbât Başladı", *Tanin*, 9 Kasım 1908

⁴⁸ Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: İntihâbât Meseleleri", *Tanin*, 27 Eylül 1908

⁴⁹ Örnek için bkz. "İstanbul İntihâbâtı", *Tanin*, 4 Kasım 1908; "İstanbul İntihâbâtı", *Tanin*, 11 Kasım 1908

⁵⁰ Örnek için bkz. "Dersâdet İntihâbâtı", *Tanin*, 12 Kasım 1908

İstanbul'daki müntehib-i sanilerin mebus seçimi için toplanacağı yerlerin duyuruları da basın yoluyla yapılmıştır. Örneğin, İstanbul ve çevresi müntehib-i sanilerinin mebus seçimini yapacakları yer olarak seçilmiş olan Beyazıt'taki Darülhayr, işin uzmanı kişiler tarafından güvenli bulunmayınca seçim işlemlerinin buradan alınarak yeni inşa edilen postahanedede ayrılan özel bir alanda yapılacağı kararlaştırılmıştı. Tanin müntehib-i sanilere bu değişikliğin duyurusunu yapar.⁵³

Sadece müntehib-i evvel ve müntehib-i sanilere yönelik duyurular değil mebuslara yönelik duyurular da basında yer almıştır. Tanin'de, o zamana kadar İstanbul'a gelip de henüz Nuruosmaniye civarında mebuslar için kulüp olarak kabul edilen Arif Paşa Konağı'na gitmemiş olan mebuslar gazetesinin çıktığı gün saat yedide gerçekleşecek genel toplantıya mutlaka katılmaları gerektiği konusunda uyarılmıştır.⁵⁴

Taşradaki seçim haberlerine de sıklıkla yer verilmiştir. Bu haberlerde; o sancaklardaki müntehib-i evvel defterlerinin hazırlanması çalışmaları⁵⁵, seçmen sayısı, kaç müntehib-i sani ve mebus çıkarılacağı,⁵⁶ seçimlerin işleyişi⁵⁷, alınan güvenlik önlemleri⁵⁸, kimlerin müntehib-i sani veya mebus olarak seçildiği⁵⁹ aktarılmıştır.

Seçimlerin uygulanışı ile ilgili taşralardan sadece haberler değil şikayetler de geliyordu. Örneğin, Tanin'de Bağdat'taki seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair haber dikkat çeker. Tanin, Bağdat'ta valiliğin birçok seçime müdahale ederek kendi himayesi altında bulunan kişileri öne çıkardığı, çeşitli hilelere ve fesada başvurduğu, hatta hayatta olan kimselerin ismi hizasına belediyece "fevt (ölü)" kaydı koydurduğu

⁵¹ "Dersaâdet İntihâbâtı", *Tanin*, 10 Aralık 1908

⁵² Örnek için bkz., "İntihâbât İşleri", *Tanin*, 13 Kasım 1908

⁵³ "Dersaâdet İntihâbâtı", *Tanin*, 10 Aralık 1908

⁵⁴ "Mebûslara", *Tanin*, 16 Aralık 1908

⁵⁵ Örnek için bkz., "Vilâyatta", *Tanin*, 26 Eylül 1908

⁵⁶ Örnek için bkz., "Mebûsların Mikdârı", *Tanin*, 26 Eylül 1908

⁵⁷ Örnek için bkz., "Taşrada İntihâbât", *Tanin*, 11 Kasım 1908; "Sisam Beği", *Tanin*, 8 Aralık 1908

⁵⁸ Örnek için bkz., "Zabtiyede", *Tanin*, 11 Kasım 1908

⁵⁹ Örnek için bkz., "İntihâbât", *Tanin*, 10 Kasım 1908; "Mebûslar", *Tanin*, 11 Kasım 1908; "Mebûslar", *Tanin*, 12 Kasım 1908; "Mebûslar", *Tanin*, 13 Kasım 1908

iddialarına yer verir ve Dahiliye Nezareti tarafından durumun tahkik edilmesini talep eder.⁶⁰

Cemiyetin Programı Hakkında Kamuoyunun Bilgilendirilmesi

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sıklıkla ittihat vurgusu yaptığı daha önce de belirtilmişti. Bu ittihat, bir taraftan Osmanlılık doğrultusunda ülkede Müslüman-gayrimüslim birlikteliğine, yani “*ittihâd-ı anasır*”a yönelik iken, diğer taraftan aslında bununla pek de uyuşmayan bir anlam taşımaya rağmen, seçimlerde Müslüman seçmenlerin gayrimüslim seçmenlere karşı birleşmesi anlamında ön plana çıkmıştır. Burada cemiyetin bir ikilemi de göze çarpmaktadır. Cemiyet programı doğrultusunda Osmanlılığı savunup bütün Müslüman ve gayrimüslimlerin eşitliğini ve birliğini programının ve ideolojisinin temelini alırken, iş seçimlere gelip dayandığında Rumların Rum Patrikhanesi'yle birlikte kendi aralarında eşgüdümle İstanbul'da daha fazla mebus elde etmenin yollarını araştırması cemiyette buna karşı bir savunma mekanizması geliştirme zorunluluğu ortaya çıkarmıştır. Artık cemiyetin hem ülkenin bütün unsurlarının ittihadını savunması, hem de İstanbul seçimlerini kaybetmemek için özellikle Rumlara karşı bir seçim ittihadı kurması gerekiyordu. Yani siyasî programında yer alan ideolojisi ile reel politika arasında sıkışan cemiyet, seçimler boyunca bu ikilemini kendine göre yorumlarla aşmaya, biraz da perdelemeye çalışmıştır.

İttihatçıların görünürdeki ideolojisi Osmanlılık olsa da esasen çoğunluk Jön Türk, Fransız Devrimi'nin milliyetçiliğinden etkilenmiştir ve asıl siyasî fikirlerini Türkçülük ideolojisi üzerine inşa etmişlerdir. Ancak imparatorluğun içinde olduğu şartlar onları Osmanlıcılığı uygulamaya zorlamıştır. Meşrutiyet ve onun getirdiği Osmanlıcılıktan vazgeçilmesi mümkün olmadığından Osmanlılık oldukça esnetilerek, hatta yapısı bozularak Türkçülüğe yaklaştırılmaya çalışılmıştır.⁶¹

Bu noktada cemiyet ile ilgili Hüseyin Cahit Bey'in şu değerlendirmesi dikkat çekicidir:

“ ‘Kuvvet, ittihâddan hâsıl olur’ hikmeti pek çoktan beri ma'lûmdur. Diğer taraftan Terakkî ve İttihâd Cemiyetinde anâsır-ı

⁶⁰ “Bağdad Ahvâli”, *Tanin*, 4 Kasım 1908

⁶¹ Akşin, a.g.e., s.154-160

gayr-ı müslimeye mensûb Osmanlı vatandaşlarımız da dâhil iseler de ekseriyet Türklerde bulunduğu için cemiyetin programı Türklerin programı olmak sıfatını hâizdir.”⁶²

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasal programı, Şura-yı Ümmet'in cemiyetin yayın organı olarak tekrar yayın hayatına başladığı, 6 Ekim 1908 sayısında yayınlanmıştır.⁶³ Ancak 25 Eylül'de Tanin'de Hüseyin Cahit'in, programın içeriği hakkında bir değerlendirme yaptığını görmekteyiz.

Hüseyin Cahit Tanin'deki bu değerlendirme yazısına;

“Bulgarların kendi programlarını tanzîm ettikleri, Rûmların metâlibine (taleplerine) dâir beyânnâmeler verdikleri yazılmıştı. Terakkî ve İttihâd Cemiyetinin de programını neşretmesi memleketimizin saha-i siyâsiyesinde çarpışacak yâhûd birleşecek âmâl-i muhtelif ve mümâselenin (farklı veya benzer hedeflerinin) nelerden ibâret olduğunu artık göz önüne vaz' ediyor.”⁶⁴

ifadesiyle cemiyetin programının siyasî hayatta yaratacağı etkiyi vurgulayarak başlar.

Hüseyin Cahit programın özellikle azınlıklar üzerinde yaratacağı etkiden bahseder. Cemiyetin “*imtiyâzât-ı mezhebiye*” meselesindeki takip edeceği yolu açıklamaya çalışır. Cemiyetin bu meselede “*sarih ve âdilâne*” bir maksat takip ettiğini dile getirir ve devr-i istibdatta bile riayet edilen esaslara hür Osmanlıların hiçbir zaman dokunmayacaklarını ifade eder. Ancak cemiyet “*imtiyâzât-ı mezhebiye*” kavramını Rum Patrikhanesi'nin esneterek buradan hareketle taleplerini artırmalarından da şikayet eder.⁶⁵

İmparatorluğun içinde olduğu durum cemiyeti Osmanlıcılığa sevketmişse de altta yatan ideolojinin Türkçülük olduğunu hissettiren konulardan birisi de mektepler meselesiydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin programının 17. maddesi mucibince ilköğretimde

⁶² Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: Osmanlı Terakkî ve İttihâd Cemiyeti'nin Siyasî Programı”, *Tanin*, 25 Eylül 1908

⁶³ Programın maddeleri için bkz., “Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti Siyasî Programı”, *Şûrâ-yı Ümmet*, 6 Ekim 1908

⁶⁴ Hüseyin Câhid, “Osmanlı Terakkî ve İttihâd Cemiyeti'nin Siyasî Programı”

⁶⁵ Hüseyin Câhid, a.g.m.

Türkçe'nin mecburî kabul edilmesine çalışılacağı dile getirilmişti. Hüseyin Cahit Tanin'de;

“Lisânımızı bilmeyen bir Osmanlı bize nasıl ısınabilir? Birbirimize nasıl efhâm-ı merâm ederiz (isteklerimizi anlayabiliriz)? Lisân müteâtî-i efkâr (fikir alışverişi) ve teşrîk-i hissiyât (duyguların paylaşımı) için en birinci vâsitadır. Binâen-aleyh Türkçenin mecbûrî olması zarûrîdir. Zâten anâsır-ı gayr-ı müslimenin menâfi' de bunu îcâb eder.”⁶⁶

ifadesiyle bu zorunluluğun sebebini ortaya koymaya çalışır.

Cemiyetin programında vilayetlerin idaresinde takip edilecek yol da 5. ve 6. maddelerde açıklanmıştı.⁶⁷ 5. maddeye dayanarak Tanin'de, cemiyetin “tevsî'-i me'zûniyet (vilayetlerde yetki genişliği)” taraftarı olduğu tekrar ediliyor, ancak buna bir şart getiriliyordu: “*Râbîta-i mevcûda fekk ve ihlâl olunmamak (Var olan bağları bozmamak, ihlal etmemek)*!”⁶⁸

İttihatçı basında cemiyetin programının dışında diğer siyasal fırkaların programlarına da yer verildiğini, değerlendirmeler yapıldığını, İttihat ve Terakki Cemiyeti programı ve siyasal görüşleri ile kıyaslandığını görmekteyiz. Örneğin, Tanin'in 4 Kasım 1908 sayısındaki başmakalenin Taşnaksütyun Cemiyeti'nin siyasal programına, 8 Kasım 1908 sayısındaki başmakalenin ise Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri İttihad'na ayrıldığı görülür.

Rum Patrikhanesi, Cemaati ve Rum Basınına Yönelik Eleştiriler

1908 seçimlerinde her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı Ahrar Fırkası muhalif bir siyasal fırka gibi görünse de aslında cemiyete en güçlü siyasal muhalefeti azınlık cemaatlerinin yaptığını söylemek

⁶⁶ Hüseyin Câhid, a.g.m.

⁶⁷ 5. madde: “*Vilâyâtın emr-i idâresinde usûl-ü idâredeki râbîta-i mevcûde fekk ve ihlâl olunmamak şartıyla Kânûn-ı Esâsînin 108. maddesinde mevzûbâhs olan tevsî'-i me'zûniyet idârî usûlünün tamâmî-i tatbîkini te'mîn edecek kavânîn-i mahsûse vaz'ı talep olunacaktır.*”, 6. madde: “*Vilâyâtın hâl-i hâzîrdaki taksîmât-ı mülkiyesinin sûret-i umûmiyede ta'dîl ve tedbîli meclîs-i mebûsânın karârına vâbestedir. Ancak kurâ (karyeler) ve nevâhîce (nâhiyeler) kurbîyet-i mesâfe (yakınlık) ve münâsebet-i mevkî'ye itibârıyla teshîl-i umûru bâdî olacak (işleri kolaylaştıracak) sûrette muktezî ta'dîlât tesrî olunacaktır.*” Bkz., “Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti Siyasî Programı”, *Şûrâ-yı Ümmet*

⁶⁸ Hüseyin Câhid, a.g.m.

gerekir. Osmanlı ülkesinde azınlıklar eskiden beri kendi cemaat işlerinin yürütülmesinde bazı özgürlüklere ve ayrıcalıklara sahip olduklarından daha fazla siyasî deneyime, bilince ve mücadele ruhuna sahiptiler. Bu da onları sağlam bir muhalif güç haline getiriyordu. Ahrar Fırkası ise daha çok Türk İslam unsura hitap ediyordu ve bu unsur ise henüz büyük ölçüde cemiyetin kontrolü altında idi. Azınlıklar içinde özellikle de Rumlar nüfus itibarıyla daha geniş yer tuttuğundan 1908 seçimlerinde yaptıkları muhalefetle cemiyeti oldukça uğraştırmışlardır.

İstanbul seçimleri Müslümanlar için önemli bir tecrübe idi. Ancak bu seçimler, seçme ile ilgili daha tecrübeli olan ve bunun getireceği hak ve ayrıcalıkların daha çok farkında olan özellikle Rum ve Ermeniler için çok daha büyük bir öneme sahipti. Bu nedenle özellikle de Rumların, menfaatlerine uygun bir seçim sonucuna ulaşabilmek adına, bazen yaptıkları provokasyonlarla, seçimlere itirazlarıyla, bazen yürüyüşlerle, boykotlarla İstanbul seçimlerinde büyük bir mücadele verdiklerini ve hatta sorunlar çıkardıklarını görmekteyiz. Bu yönde hem İstanbul'daki Rum basını, hem de Patrikhane'nin tam bir seçim savaşı başlattığını söylemek mümkündür. Cemiyet de yine kendi yayın organları aracılığıyla bunlara karşı mücadelesini sürdürmüştür.

Rumların cemiyetin istediği doğrultuda, kavmiyet farklılıklarını bir tarafa atarak hareket etmeyecekleri ortadadır. Bu seçimlerde Rumların sesi haline gelmiş bir İstanbul gazetesi olan Proodos, seçimde kavmiyet esasını güderek sandık başına gideceklerini açıkça dile getirir. Proodos cemiyete itirazlarını dile getirirken, tek başına Rumların siyasî haklarını ifade etmekten ziyade tezlerini Rumlarla birlikte Ermeni, Musevi, Arnavut azınlığa da dayandırma yoluna gider. Rumlarla birlikte onların da siyasî haklarının savunulduğu ve onlar gibi isteklerinin sadece mecliste nüfuslarına orantılı olarak mebus elde etmek olduğu iddia edilir. Ancak Proodos bu noktada Osmanlı ülkesinde yaşayan Rum nüfusu 6,5 milyon olarak kabul eder ve bu yüzden de mecliste 65 Rum mebus olmasını talep eder. Cemiyetin hiç Rum mebus seçilmemesini sağlayarak Osmanlı ülkesinde Rumlardan eser kalmadığını ispat etmeye çalıştığını iddia eder.⁶⁹ Tanin ise bu nüfus iddiasını redderek, seçim işlemleri sonucunda Osmanlı ülkesinde yaşayan Rum sayısının 2 milyon civarı olarak belirlendiğini ve buna dayanarak da Rumların çok

⁶⁹ Proodos'tan aktaran *Tanin*, "Rum Matbûâtı", 1 Kasım 1908

istediği “*nisbet-i adediye*” usulüne göre mebus sayısı belirlense bile Rumların çıkarabileceği toplam mebus sayısının 20-22’yi geçemeyeceğini iddia eder.⁷⁰

Proodos’da çıkan bir habere isyan eden Eskişehir heyet-i teftişye reisi İbrahim Ethem Bey’in yazısı Tanin’de yayınlanır.⁷¹ Proodos’a göre, Eskişehir’de Rumların güya 750 müntehib-i evveleri olduğu halde vergi ile mükellef olanlar 540 kişiymiş. Bu kişilerden de verilen altı saat içinde 240 kişi oy kullanabilmiş. Bu altı saatin azlığı Rum papazı Panarodos Efendi tarafından beyan olunmuş. İbrahim Ethem Bey, bu iddiaların gerçeklere aykırı olduğunu, İntihab-ı Mebusan Kanunnamesi’nin 5. maddesi mucibince Arifiye Mahallesi Rum ve Katolik cemaati papazları, muhtar ve heyet-i ihtiyariyesi tarafından mühürlü bir şekilde götürülen defterde yirmi beş yaşını tamamlamış 516 kişiden 506 kişinin müntehib-i evvel olduğunun görüldüğünü, hangi mahalle seçmenlerinin hangi gün geleceklerinin Rumî 4 Eylül 1324 tarihinde ilan edildiğini, muayene günü olan 9 Eylül 1324 Salı günü sabahleyin saat üçten gecenin saat yarımına kadar Arifiye Mahallesi müntehib-i evvelerinin evraklarının kabul edildiğini ve müntehiblerin arkası kesilince mahallelerinden 238 müntehib-i evvel geldiğinin Rum ve Katolik papazlarıyla muhtarı tarafından da tasdik edildiğini, işlemlerin tamamen kanuna uygun yürütüldüğünü yazar.⁷²

Tanin Rumların seçim sırasında yaptıkları usulsüzlüklere başka örnekler de verir: Kozane kazasında 11.500 Müslim ve 7.000 Rum erkek nüfus bulunduğu halde, heyet-i teftişyenin ekseriyetini teşkil eden Rum azaların tertibi ile Kozane kazası seçim dairesi 14’e ayrılmış ve 8 Rum ve yalnız 6 Müslim müntehib-i sani çıkarılması temin edilmişti. Müslüman ahali burada haklarının çiğnendiğini görerek şikayet edince meclis-i idare maksadı anlayarak düzeltmeyi yapmış, ama bu sefer heyet-i teftişyeyi razı etmek mümkün olmamıştı. Manastır ile Serfiçe’den gelen tahkik memurları Müslüman seçim dairesinin sayısını 10’a düşürmek suretiyle haksız yere Rumların gönlünü hoş etmişlerdi. Tanin’e göre, Krebine kazasında da 7-8 Müslim

⁷⁰ “Memâlik-i Osmâniyenin Nüfûsu”, *Tanin*, 12 Kasım 1908

⁷¹ İbrahim Edhem Bey’in yazısı için bkz., “İntihâbâtta Rumlara Gadr Oluyor mu?”, *Tanin*, 6 Kasım 1908

⁷² İbrahim Edhem Bey, “İntihâbâtta Rumlara Gadr Oluyor mu?”, *Tanin*, 6 Kasım 1908

müntehib-i sani çıkarmak mümkün iken Rumların baskı kurmaları neticesi olarak yalnız 3 müntehib-i sani çıkarılabildiği.⁷³

Bazen Rumların özellikle de taşrada kendileriyle seçim ittifakı yapmayan veya seçimlerde kendi menfaatlerine uymayacak eğilimler gösteren diğer etnik unsurlar ile çatıştığı da görülür. Tanin Çatalca'da böyle bir olaydan bahseder. Biri Bulgar, diğeri Rum olan Çanakça ve Kestane köyleri arasında yine bu seçim meselesinden dolayı meydana gelen çatışmanın bir müfreze askerle bastırıldığı, seçim zamanında Bulgarların kendilerinden ziyade Türklere eğilim göstermesine kızan Rumların Bulgar köylülerine hücum ettiği iddia edilir.⁷⁴

Benzer bir durum da Serfiçe sancağında yaşanmıştır. Tanin'in kendilerine ulaşan bir mektuptan hareketle verdiği habere göre, Serfiçe sancağını oluşturan altı kazada 50.000'e yakın Müslüman erkek, 4-5.000 Rum ve 10.000 kadar Ulah bulunmaktaydı ve Ulahlar kendilerinden mebus çıkaramayacaklarını anlamaları ve Rum milletinden öteden beri Rumlaştırmak için pek çok baskı görmelerinden dolayı oylarını Müslümanlar lehine vermeye meyletmışlerdi. Bunun üzerine Rumlar Ulahları iyilikle kendi taraflarına çekemeyince metropolitlerin ruhani baskısı ve eşkiyalık yoluyla tehdide başlamışlar, bu baskı sonucunda sancaktan seçilecek iki mebusun her ikisinin Rum milletinden olması için kuvvetli bir ittifak kurmuşlardı. Bu şekilde adaylardan Kozaneli Koçoderis ve Krebineli Yorgi Boşo Efendilerden başka hiç kimse için oy verilmemesini kararlaştırmışlar, hatta aday olarak yazılan Kozaneli tüccarlardan Koço Mihal Efendi'yi şiddetli bir surette aforoz ile tehdit ederek adaylığını geri almaya mecbur etmişlerdi. Tanin bu olayda İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından sancakta bir Müslim ve bir Rum mebus seçilmesi konusunda ittifak edilmesi için metropolitane meclisine defalarca müracaat edildiği halde bu müracaatların asla dikkate alınmadığını dile getirir.⁷⁵

Tabi bir de Rum Patrikhanesi'nin ve Rumca gazetelerin seçimler konusunda yabancı müdahalesini davet edici, kışkırtıcı yayınları vardı. Tanin seçim sorunlarıyla ilgili Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'da bulunan

⁷³ "İntihâbât Meselesi ve Rumlar", *Tanin*, 6 Kasım 1908

⁷⁴ "İstanbul İntihâbâtı", *Tanin*, 4 Kasım 1908

⁷⁵ "İntihâbât Meselesi ve Rumlar", *Tanin*, 6 Kasım 1908

yabancı ülkelerin sefirlerine bir takrîr vermesine şiddetle tepki göstererek bu hareketin “*hukûk-u milliye-i Osmâniyeyi*” yok saymak olduğunu ifade eder.⁷⁶

1908 seçimlerinde Rumların kullandığı muhalefet yollarından birisi de seçimlere katılmama tehdidinde bulunmalarıdır. Bunun önderliğini de Rum Patrikhanesi yapmıştır.⁷⁷ Patrikhane anayasadaki eşitlik ilkesinden hareketle mecliste cemaatlerin nüfusları oranında temsil edilmesi gerektiğini, eski istibdat yönetimi tarafından yapılan mülkî bölümlenimin hâlâ korunarak seçim dairelerinin azınlıkların zararına düzenlendiğini söylüyor ve bunlar düzeltilmediği takdirde seçimlerden çekilecekleri tehdidinde bulunuyordu.⁷⁸

Cemiyet ise bu tehditlere uzlaşmacı bir tavırla yaklaşmaya çalışmıştır. Cemiyet Rum ve Ermenilerle adaylar konusunda uzlaşarak seçimlerin kendi isteklerine uygun bir şekilde geçmesini istiyordu. Bu doğrultuda Patrikhane ile bazı görüşmeler yapıldığı da görülmektedir. 24 Ekim 1908’de cemiyetten Muhtar Bey, Binbaşı Hasan Bey ve reji memurlarından Orfanidis Efendi bu amaçla patriği ziyaret etmiştir.⁷⁹ Patrikle görüşen heyet cemaatlerin istediği gibi nüfuslarıyla orantılı bir şekilde temsil edilecekleri teminatını verince uzlaşma sağlanmış, patrik de ayrıntıları belirlemek için iki kişiyi hükumete göndermiştir. Ancak bunların hükumet yerine cemiyet ile görüşmesi Patrikhane’yi rahatsız etmiştir. Çünkü hükumet yerine cemiyet ile görüşmek, eskiden beri

⁷⁶ “Rum Patriği ve Düvel-i Ecnebiye”, *Tanin*, 5 Kasım 1908

⁷⁷ Ancak Rum Patrikhanesi’nin seçimlere katılmama kararına karşı çıkan Rumlar da vardı ve Cemiyet onları “hamiyetperver Rumlar” olarak kabul ederek onları şöyle tebrik ediyordu: “*Anadolu Rûmlarından hamiyetli ve ledünniyât-ı ahvâli (durumun içyüzünü) ihâtaya (kavramaya) kâbiliyetli vatandaşlarımızdan bir kısmı Rûm Patrikhânesinin Dersâdet intihâbâtına adem-i iştirâk yolundaki hareketinden müteessir olarak bundan tevellüd edecek (doğacak) zararın yine kendilerine âid olduğunu düşünmüşler ve bir reis-i ruhânî bulunan patrik efendi hazretlerinin hukûk-u siyâsiye-i Osmâniyeden olan intihâb keyfiyeti üzerinde icrâ-yı nüfûz etmesi münâsib olamayacağına ve kendileri intihâbâta iştirâk edeceklerine dâir bir karâr ittihâz eylemişler (almışlar). Vatanın ve mensûb oldukları cemâatin menfaat-i hakîkiyesini takdîr eden şu vatandaşlarımızı tebrîk ile böyle hüsn-ü niyetle çalışacaklara karşı kemâl-i muhabbet ve muhâlesâtle (dostlukla) dest-i ittihâdımızı (birliğimizi) uzatacağımızı beyân eyleyiz.*” Bkz., “Rûmlar ve Patrikhâne”, *Tanin*, 6 Kasım 1908

⁷⁸ “Bâb-ı Âlf ve Rûm Patriği”, *Tanin*, 25 Ekim 1908

⁷⁹ “İttihâd ve Terakkî Cemiyetinin Rûm Patrikhânesine Beyânâtı”, *Sabah*, 25 Ekim 1908

Bab-ı Ali nezdinde görüşmeler yapan patriğin artık bir siyasal parti ile muhatap tutulması anlamına geliyordu ve bu durum patriğin itibarını sarsıyordu. Bu nedenle görüşmelerden sonuç çıkmamıştır.⁸⁰

Patrik Yevakim Efendi ile Dahiliye Nazırı İbrahim Hakkı Bey arasında ise Yanya çiftliklerinde ücretle çalışan Rumların seçim hakkı ile ilgili bir görüşme sözkonusu olmuş, görüşmede patrik efendi bu Rumlara da seçim hakkı verilmesini istemiştir. Tanin bu doğrultuda, çalıştıkları çiftlikte arazi sahibi olmayan ve dolayısıyla da vergi de vermeyen bu Rumların kanunen oy kullanma hakkı olmadığı halde Rum cemaatinin bu işçilere de oy kullanma hakkı verilmesi talebini Bab-ı Ali'ye sorar.⁸¹ İbrahim Hakkı Bey ise buradaki Rumların arazi sahibi olmadıklarını ve vergi vermedikleri için kanunen seçme hakkına sahip olamayacaklarını, ancak yine de bir haksızlık varsa araştırılacağı, düzeltileceği garantisini verir.⁸²

Patrik Yevakim Efendi bu toplantıdan çok da memnun ayrılmamıştı. Bu nedenle Ermeni cemaati ile de anlaşarak İstanbul seçimlerinde ortak bir cephe oluşturmaya karar verdiler ve ortak isteklerini hükumete ilettiler. Buna göre Rumlar 40, Ermeniler ise 20 mebusluk istiyorlardı. Dahiliye Nazırı Hakkı Bey ise istenilen mebus sayısının gerçek nüfusa oranla çok orantısız ve fazla olduğunu dile getirerek istekleri reddetti. Ancak yine de ortamı teskinleştirmek için seçimlerde azınlıkların haklarına saygı gösterileceğini ifade etti.⁸³

Rumlar bir türlü isteklerini tam anlamıyla kabul ettiremiyor, İstanbul'da ve taşrada seçimlere itiraz ediyorlardı. İtirazları reddedilince de ülkenin değişik yerlerinde gösteriler yapıyorlardı. Örneğin Tekirdağ İncecik ve Çorlu'da bir Rumun mebus seçilmesini sağlamak için yolsuzluk yapıldığı iddiaları üzerine durum araştırılmış ve burada müntehib-i sani seçimi iptal edilmiştir. Bunun üzerine buradaki Rum metropolidi vilayete başvurmuş, ancak olumsuz cevap almıştır.

⁸⁰ Feroz Ahmad, "İttihatçıların Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle İlişkileri (1908-1914)", *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, 1985, s.127

⁸¹ "Şuûn: İntihâbât Meseleleri", *Tanin*, 31 Ekim 1908

⁸² "İstanbul İntihâbâtı", *Tanin*, 4 Kasım 1908

⁸³ Feroz Ahmad, a.g.m., s.128

Rumlar da bunun üzerine tepki olarak burada genel bir gösteri düzenlemişlerdir.⁸⁴

Benzer olaylar İzmir’de de yaşanmıştır. Cemiyet Rumların İzmir’den aday olarak gösterdiği Karolidi Efendi’nin Yunan uyruklu olduğunu belirterek onun adaylığına karşı çıkmıştır. Karolidi Efendi İzmir’de 40 oyla yedinci sırada kalmıştı.⁸⁵ Bu ise Karolidi Efendi’nin İzmir’den mebus seçilememesi demektir. Bu durum ortamı iyice gerginleştirdi. Tanin tam bir Osmanlılık düşmanı olan İstimatiyadi yönetimindeki İzmir Prodoos Gazetesi’nin yaptığı neşriyatın İzmir’de büyük bir galeyana sebep olduğunu yazar.⁸⁶ Ahenk Rum basınında Türklerin Rumları katledeceği yönünde yapılan yalan haberler yüzünden Rumların korku içinde olduklarını, dükkanlarını kapattıklarını belirtir, Rum basınına kanunlara aykırı davranmakla ve fesatçılık yapmakla suçlar.⁸⁷ Rumlar daha sonra ise Aya Fotini Kilisesi’nde toplanırlar, gösterilere başlarlar.⁸⁸ İzmir liva kumandanı Fevzi Paşa Rum temsilcilerden isteklerini sorunca da Rumlar; kanunlara aykırı yapıldığını düşündükleri seçimlerin yenilenmesini ve Karolidi Efendi’yi mebus seçtirmek istediklerini bildirirler. Karolidi Efendi’nin Bergama’dan aldığı 31 oyla birlikte toplamda 166 oyla altıncı sıraya yükseltilip mebus seçtirilmesiyle gerginlik sona erer ve Rumlar dağılırlar.⁸⁹ Rum Neologos Gazetesi ise bu gösteriler sonucunda Karolidi Efendi’nin mebusluğunun ilan edilmesini bir zafer olarak görür. Neologos’un Karolidi’nin mebusluğunu İzmir’deki gösterilerin başarısına bağlamasını “akıl ve mantıksızlık” olarak niteleyen Tanin ise, Neologos’un bu şekilde Rum halkına gösterilerle siyasî sonuçların elde edilebileceği fikrini aşılıyarak onları yeni gösterilere teşvik etmeye çalıştığını iddia eder.⁹⁰

Rumların 1908 seçimlerinde yaptıkları en büyük yürüyüş İstanbul’da, 6. seçim dairesi olan Beyoğlu’nda olmuştur. Buradaki seçimlerde heyet-i teftişiyenin mükerrer oyları ve vergi ve yaş şartını

⁸⁴ “Tekfurdağı İntihâbâtı”, *Tanin*, 1 Ekim 1908

⁸⁵ *İttihâd*, 13 Kasım 1908

⁸⁶ “İzmir Hâdisesi”, *Tanin*, 16 Kasım 1908

⁸⁷ M. Refet, “Nea Smirni Gazetesine”, *Ahenk*, 17 Kasım 1908

⁸⁸ “Ahâlimize”, *Ahenk*, 13 Kasım 1908

⁸⁹ “Bergama İntihâbâtı”, *Ahenk*, 14 Kasım 1908; Bununla ilgili Bergama’dan gönderilen telgrafname sureti için bkz. “Şuûnât-ı Mahalliye”, *Hizmet*, 15 Kasım 1908

⁹⁰ “İzmir Hâdisesi”, *Tanin*, 16 Kasım 1908

sağlamayanların oy kullanmasını engellemek için Rumlardan oy kullanmadan önce nüfus tezkeresi istemesi, Rumların yürüyüşünün temel sebebini oluşturur. 6. daire dahilindeki mahallelerdeki Rum ahalisinin bir kısmı Mekteb-i Sultani bahçesinde oy vermekteydi. Bir gün önce buraya gidenlerden bazıları on yaşındaki çocukların tezkerelerini ibraz ettirerek oy vermeye kalkışmışlar, bunlara engel olunmaya çalışılınca da, Beyoğlu balık pazarında Ermeni kilisesindeki seçimlerde on yaşındaki Ermeni çocuklarına oy verdirildiğini, kendilerinin de aynı hakka sahip olduklarını söylemişlerdir. Böyle bir olayın olmadığı, yaptıklarının Kanun-i Esasi'ye aykırı olduğu söylenince ise bir infial başlamış ve diğer mahallerdeki Rumlara haberler göndererek güya Müslümanların Rumların oy kullanmasına izin vermediği yaygarasını çıkarmışlardır. Ayrıca bölgedeki bütün Rumları dükkanlarını da kapatarak Beyoğlu'ndaki Panaiya Kilisesi'nde toplanmaya davet etmişler, sonrasında da büyük bir kabile oluşturarak ellerinde bayraklarla Beyoğlu'nda yürüyüşler yapmaya başlamışlardır. Yürüyüşler ise kısa sürede taşkınlıklara neden olmuştur.⁹¹ Kalabalık hariciye kapısına hücum ederek içeriye girmek istedikleri sırada piyade askerlerine "Süngü tak!" emri verildiğini işitince geri çekilmiştir. Gece Galata'daki kiliselerde toplanarak fikir alışverişi yapmayı kararlaştırmışlar, böylece Rumların bu nümayişi son bulmuştur.⁹²

Rumlar bütün tepkilerine, itirazlarına rağmen en sonunda uzlaşmadıkları takdirde belki de hiçbir mebus çıkaramayacaklarının farkına vararak cemiyet ile uzlaşma kararı aldılar. İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aday listesine Konstantin Konstanidi ve Kozmidi Efendiler eklendi.⁹³ Böylece Rumlar seçimlere ve sonrası seçim şenliklerine katılma kararı aldılar. Rumların ve Patrikhane'nin en sonunda almış olduğu bu anlaşma kararı İttihatçı basında memnuniyetle karşılanmıştır. Tanin bütün olan bitenden sonra artık "birisi için bayram olanın diğeri için mâtem olmayacağı" bir sonuca

⁹¹ "Dünkü Beyoğlu Vak'ası", *Şûrâ-yı Ümmet*, 22 Kasım 1908

⁹² "Rumların Dünkü Nümâyişi", *Şûrâ-yı Ümmet*, 23 Kasım 1908

⁹³ Akşin, *a.g.e.*, s.107

ulaşıldığını ilan eder.⁹⁴ 1908 mebus seçimlerinde Rumlar toplamda 26 mebus seçtirmeyi başarmışlardır.⁹⁵

Ermeni Cemaati, Patrikhanesi, Komiteleri ve Yayın Organlarına Yönelik Eleştiriler

1908 seçimleri öncesinde Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenileri siyasal olarak Taşnaksütyun Cemiyeti ve Hınçakyan Komitesi temsil etmekteydi. 1890'da Tiflis'te kurulan, dağınık ve iç kavgalar içindeki Rusya Ermenilerini birleştirmek ve Ermeniler için özerklik sağlamak amacıyla faaliyet gösteren Taşnaksütyun Cemiyeti sosyalist bir programa sahipti.⁹⁶ 1887'de Cenevre'de, Fransa'da öğrenim gören üniversiteli gençler tarafından kurulan Hınçakyan Komitesi ise kendini sosyal demokrat olarak tanımlamaktaydı.⁹⁷ Ancak 1908 seçimleri öncesinde Ermeni cemaatinin resmî lideri Ermeni Patrikhanesi'ydi. Ayrıca bu sıralarda devrimci görüşleri nedeniyle Taşnak Komitesi de yasaklıydı. 1908 Devrimi'nden sonra Taşnaksütyun Cemiyeti legal hale geldi ve bu noktadan sonra Patrikhane Taşnaklar üzerinde denetim kurabilmek için mücadeleye başladı.⁹⁸ Ermeni Patrikhanesi'nin özellikle de Taşnak Komitesi ile arasının pek iyi olmadığını söylemek mümkündür. Taşnak Komitesi ise patriği ve çevresini "*paraya tapan sözde yurtseverler*" olarak nitelendiriyor ve onları kınıyordu.⁹⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Patrikhane'den çok Taşnakları Ermenilerin temsilcisi olarak görmekteydi. Zira Taşnaklar 1908 Devrimi'nden önce açıkça istibdat yönetimine karşı durarak İttihatçıları desteklemişti. Ayrıca Taşnaklar da cemiyet ile işbirliği yaparak görüşme ve uzlaşma yoluyla hedeflerine varmak istiyorlardı.¹⁰⁰ Bu nedenle cemiyet Taşnaklarla uzlaşmayı tercih ediyordu. İttihatçılarla Taşnaksütyun arasında seçimlerde ittifak yapabilmek için bazı görüşmeler de

⁹⁴ Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: Bir İtilâf-ı Mes'ûd", *Tanin*, 25 Kasım 1908

⁹⁵ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul, 2010, c.II, s.334; Feroz Ahmad, a.g.m., s.143

⁹⁶ Tunaya, a.g.e., c.I, s.593

⁹⁷ Tunaya, a.g.e., s.592

⁹⁸ Feroz Ahmad, a.g.m., s.149

⁹⁹ Salâhi R. Sonyel, *Minorities and The Destruction of The Ottoman Empire*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 1993, p.295; Feroz Ahmad, a.g.m., s.149

¹⁰⁰ Feroz Ahmad ve Rustow, a.g.m., s.254-255

gerçekleşmişti. Görülüyor ki 1908 seçimlerinden önce Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermeniler Rumların aksine pek türdeş değildi.

Cemiyete yakın bir yol tutmakla beraber Taşnaksütyun seçimlere kendi seçim programıyla girmiştir. Taşnaksütyun'un siyasî programı Tanin'de 4 Kasım 1908'de başmakalenin konusu olmuş ve Hüseyin Cahit Bey tarafından yorumlanmıştır.¹⁰¹ Hüseyin Cahit Taşnaksütyun'un programını İttihat ve Terakki Cemiyeti programı ve siyasal görüşleri ile kıyaslayarak yorumlamıştır.

Programına göre Taşnaksütyun Cemiyeti, Kanun-i Esasi'nin beş noktada yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunuyordu:

1. Adem-i merkezîyet usulüne uygun bir düzenleme yapılması
2. Heyet-i Vükela'nın Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu tutulması
3. Padişahın ve ordunun Meşrutiyete riayet edeceklerine dair yemin etmesi
4. Heyet-i Ayan'ın kaldırılması
5. Seçimlerin genel oy usulüyle yapılması

Hüseyin Cahit Bey adem-i merkezîyet isteği ile kastedilen "*tevsi'-i mezûniyet*" ise bunun zaten Kanun-i Esasi hükümlerinden olduğu ve bu nedenle değiştirmeye gerek olmadığı, yok eğer burada maksat adem-i merkezîyet namı altında taşralarda bir nevi muhtariyet idaresi oluşturmak ise ülkenin menfaatine ve birliğine aykırı olan bu fikri reddettiklerini dile getirir. Heyet-i Ayan'ın kaldırılması fikrine de karşı olduklarını, Heyet-i Ayan'ın Meclis-i Mebusan'dan geçen layihaları tetkik etmesini hukuken ve memleketin ihtiyaçları açısından daha uygun bulduklarını ifade eder. Seçimlerin genel oy usulüyle yapılması isteğinin ise ülke geleceği için esas gaye olması gerektiğini, ancak halkın eğitim seviyesinin yetersizliği nedeniyle maalesef şimdilik bunun uygulanmasının mümkün görünmediğini iddia eder. Hüseyin Cahit aynı makalede, "*hürriyet-i siyâsiye*" bahsinde ise Taşnaksütyun'un hemen hemen bütün fikirlerini kabul ettiklerini ifade eder. Fikir ve ifade özgürlüğü, matbuatın, şahsî iletişim hakkının her türlü serbestliği gibi konularda tam mutabık olduklarını, sadece "*tatîl-i eşgâlin (grevin)*"

¹⁰¹ Hüseyin Câhid, "Siyasiyat: Taşnaksütyun Fırkasının Programı", *Tanin*, 4 Kasım 1908

sûret-i kat'iyede te'mîn ve muhâfazası" maddesine bir kayıt düşmeyi de uygun gördüklerini belirtir. Ülkenin menfaatlerini ilgilendiren bazı konularda ve olağanüstü hallerde greve razı olmamanın da ülkenin menfaatleri icabından olduğunu ifade eder.¹⁰²

"*Müsâvât-ı hukûk*" faslı altında ise Taşnaksütyun Cemiyeti üç emel takip ediyordu:

1. Her millet ve cemaat arasında tam bir eşitlik
2. Sınıf oluşmasına neden olan imtiyazların kaldırılması
3. Bütün Osmanlı tebasının ait oldukları milletin nüfusuyla orantılı olarak devlet memuriyetlerine kabulü ve bu kuralın devlete bağlı kurumların tamamına yayılması

Hüseyin Cahit, her millet ve cemaat arasında tam bir eşitlik fikrini Müslüman unsurun tereddüt etmeden kabul ettiğini dile getirerek buna karşılık;

"*Müsâvât-ı tâmmе esâsına çalışacak olan Taşnaksütyun Fırkası acaba Patrikhâne imtiyâzâtına ne diyecektir? İmtiyâzât-ı mezhebiye nâmı altında bazı imtiyâzât-ı siyâsiye istihsâlini (elde edilmesini) bu kâide ile kâbil-i te'lîf (uygun) görecek midir? Müsâvât-ı tâmmе deyişine nazaran kendisini bu noktada bizim tarafımızda göreceğimize eminiz.*"¹⁰³

sözleriyle "*müsâvât-ı tâmmе*" fikrini savunan Taşnaksütyun'un "*İmtiyâzât-ı mezhebiye*" konusundaki fikrini sormakta, tutarsızlığını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Taşnaksütyun'un her millettен nüfus oranında memur tayini keyfiyetine gelince, Hüseyin Cahit bunun icra edilmesinin pek de mümkün olmadığını ifade eder. Memuriyetler için ehliyet, dirayet, iffet gibi vasıfların daha önemli olduğunu, ayrıca nüfusun sürekli değiştiği bir toplumda bu konuda tam muvafakat sağlanamayacağını, örneğin herhangi bir unsurun nüfusu azaldı diye o nispette memurların başka bir sebep yok iken azledilemeyeceğini dile getirir.¹⁰⁴

¹⁰² Hüseyin Câhid, a.g.m.

¹⁰³ Hüseyin Câhid, a.g.m.

¹⁰⁴ Hüseyin Câhid, a.g.m.

Taşnaksütyun'un eğitimin tamamen serbest olması isteğine de tepki gösteren Tanin, eğer buradan amaç eğitim öğretimi hükümetin denetiminden tamamen çıkarmak ise buna son derece karşı olduklarını belirtir.¹⁰⁵ Ayrıca resmî okullarda mahallî dillerin eğitim-öğretim dili olarak kabul edilmesi isteği de uygulanması mümkün olmayacağından reddedilerek, eğitim-öğretim dilinin Türkçe olması gerektiği ifade edilir.¹⁰⁶

1908 seçimlerinde özellikle İstanbul Müslümanlar, Rumlar ve Ermeniler arasında neredeyse seçim savaşlarına dönüşmüştür. İstanbul'dan çıkarılacak mebus sayısının taksimi noktasında türlü türlü siyasi oyunlara, itirazlara, ayaklanmalara başvurarak daha fazla mebus çıkarma yollarını arayan esas unsur Rumlar ve Rum Patrikhanesi olmakla birlikte Ermeni cemaatinin de bazı fırsatları kolladığını söylemek mümkündür.

İttihatçılar seçimlerde Rumlara nazaran Ermeni cemaatiyle daha kolay uzlaşma sağlayabilmişlerdir. Ancak yine de bazı sorunlar çıkmıştır. Cemiyetin gazeteleri de bunları haberleştirerek, cemiyetin bu sorunlardaki tavrını ifade etmeye çalışmıştır. İstanbul'daki mebusların paylaşılması bu seçimde çok kritik bir öneme sahipti ve Rumlar gibi Ermeniler de buradan mümkün olduğunca fazla mebus koparmak gayretindeydiler. Şura-yı Ümmet 2 Kasım 1908 tarihli sayısında İstanbul Türk, Ermeni, Rum, Musevi mebusları hakkında "*İntihâbât*" başlıklı bir yazıya yer vermişti. Yazıda özetle; gerek Rum Patrikhanesi'nin delegeleri ve gerek Ermeni delegelerinin öncelikle İstanbul'un mebusları 12 olacaksa İslamlardan 6, Rumlardan 3, Ermenilerden 2, Musevilerden 1 ve eğer 11 olacaksa da İslamlardan 5, Rumlardan yine 3, Ermenilerden 2 ve Musevilerden 1 mebus çıkmak üzere kararlaştırılan bir anlaşmanın imzalanacağı sırada Rum delegelerin seçimlerle ilgili itirazlarının Ermeni delegelerin kafasını karıştırdığından bahsedilir. Rum delegeler, bazı vilayetlerde seçimler yapılırken kanunlara aykırı uygulamalar olduğunu, bunların düzeltilmesini isterler. Cemiyetin delegeleri ise, dostça geçinme ve eşitlikçilik dairesinde her nerede ve her kim tarafından olursa olsun kanunlara aykırı hareketlere ve keyfî işlemlere karşı olduklarını,

¹⁰⁵ Hüseyin Câhid, a.g.m.

¹⁰⁶ Hüseyin Câhid, a.g.m.

bunlara izin vermeyeceklerini, gerekli işlemleri yapacaklarını bildirirler. Ayrıca cemiyet delegeleri Rumlar tarafından kanunlara aykırı hareket edildiği iddia edilen Kırkkilise vesair seçimlerinin de tetkik edilmesi için delege göndermeye hazır olduklarını, fakat bu şikayetlerin önü alınıncaya kadar seçimlerin ertelenmemesini ve İstanbul seçimleriyle ilgili yaptıkları şu anlaşmanın imzasını teklif etmişlerdir. Bu teklif üzerine Ermeni delegeler Musevilere ayrılan 1 mebusun aslen kendi hakları olduğunu ileri sürmüş ve ayrıca patriklerinin iznini almadan anlaşmayı imzalamayacaklarını söylemişlerdir. Bu nedenle de evvela bunlar Ermeni Patrikhanesi'nin muvafakatını alsınlar diye toplantıya katılanlar 1 Kasım 1908 Pazar günü bir daha toplanmak üzere dağılmışlardır. Cemiyet temsilcileri belirlenen bu günde anlaşmayı imzalamak üzere 6. belediye dairesine gittiklerinde ise Ermeni delegeler bu sefer kendilerine ayrılan 1 mebusun, sanki sadece kendilerinin gösterdiği fedakarlıkla, Museviler lehine vazgeçtiklerini dile getirmişlerdir.¹⁰⁷

Tanin, bu konuyla ilgili olarak Ermenice intişar eden bir gazetenin¹⁰⁸ nüfusları itibarıyla kendilerinden Meclis-i Mebusan'a aza ayrılması mümkün olmayan Musevi tebaadan da 1 mebus bulundurmak bahsinde, Türklerin hiçbir fedakarlık göstermediğini, Rum ve Ermenilerin ise bunu memnuniyetle kabule hazır bulduklarını iddia etmesine tepki gösterir. Tanin buna cevaben kendilerinin, eğer Musevilere mebus vermek hak ise bu hakkı temin etmenin herkese ait bir görev olduğunu, hak değil de fedakarlık ise bu fedakarlıkta yalnız Ermeniler değil her unsurun müşterek olduğunu ifade eder. Tanin şöyle devam eder:

“Zâten aded-i nüfûslarına göre kendilerinden bir mebûs intihâbı lâzım gelmeyen Museviler şehrimizin mühim bir rüknünü teşkil ettiklerinden onlara da bir mebûs verilmesini en evvel Müslüman murahhasları teklîf etmiş ve Rumlarla Ermeniler tarafından bilâ-tereddüd kabûl olunmuştu. İşte hakikat.”¹⁰⁹

¹⁰⁷ “Dâhiliye: İntihâbât”, *Şûrâ-yı Ümmet*, 2 Kasım 1908

¹⁰⁸ Tanin bu gazetenin hangi gazete olduğunu belirtmese de *Şûrâ-yı Ümmet*'teki yazıdan bunun Manzûme-i Efkâr olduğu anlaşılıyor. Bkz. “Mösyö Ruzvelt İle Mülâkât”, *Şûrâ-yı Ümmet*, 3 Kasım 1908

¹⁰⁹ “Yanlış Haberler”, *Tanin*, 5 Kasım 1908

Ermenilerin İstanbul'da Zöhrab Efendi ve İzmir'de İspartalizade İsteban Efendi'yi mebus seçtirme gayretlerinin de cemiyet ile aralarında bazı gerginliklere sebep olduğu görülmektedir. Ancak cemiyetin her iki aday konusunda da uzlaşmacı tavır içine girmesi sorunun büyümesini engellemiştir. İstanbul'da Ermenilerin adayı Zöhrab Efendi'nin Rus uyruklu olması, Rusya'ya bağlı olmadığına dair bir vesika gösterememesi biraz kafaları karıştırmıştır.¹¹⁰ Ancak Ermeniler Zöhrab Efendi'nin adaylığında ısrar etmişler, Ermeni Komitesi eğer Zöhrab Efendi'nin adaylığına karşı çıkılmaya devam edilirse bütün Ermenilerin seçimlere iştirak etmemesi için gayret sarfedeceklerini bildirmiştir. Bu arada Rumlar gibi yürüyüşler yapmayan, karışıklık çıkarmayan, hatta şikayette bile bulunmayan Ermenilerin bu şekilde cezalandırıldığı iddia edilmiş, burada biraz da anlayış beklenmiştir.¹¹¹ Zira Ermeniler seçimlerde dağınık hareket ettiklerinden pek mebus çıkaramamışlar ve cemiyet ile anlaşma yollarını aramışlardır. Çünkü ancak cemiyet ile anlaştıkları, Türk seçmenlerin de desteğini alabildikleri takdirde istedikleri sayıya yakın mebus çıkarabileceklerdi. Bir süre sonra da İttihatçılar itirazlarını sürdürmemişler ve Zöhrab Efendi'nin adaylığını kabul etmişler¹¹², basın üzerinden adaylığını da duyurmuşlardır.¹¹³

İzmir'de de önceden liste dışı kalan Rum Karolidi Efendi, Rumların eylemleri sonucu son sıradan listeye alınınca, bu sefer de Ermeni aday İspartalizade İsteban Efendi liste dışı kalmıştı.¹¹⁴ Ermeniler de buna itiraz ettiler ve eylemlere başladılar. Ermeni Metropolitliği temsilcileri ve Ermeni cemaati ileri gelenlerinden bazılarının vali paşa ile görüşmelerinin ardından hava yumuşadı. Hizmet'te, hamiyet ve sadakatinden emin olunan ve devr-i istibdatta türlü türlü zulme uğrayan Ermeni vatandaşlarına kardeşçe bir yaklaşım göstermek için

¹¹⁰ "Zöhrab Efendi Mebûs Olabilir mi?", *Hukûk-u Umûmiye*, 16 Kasım 1908

¹¹¹ "Türk Siyâsiyâtı ve İstanbul İntihâbâtı", *İkdâm*, 15 Aralık 1908; Hatta Tanin'de Ermeniler tarafından seçimlere karşı hemen hemen hiçbir şikayet olmaması bir referans olarak da kullanılmıştır. Ermeniler tarafından bir itiraz olmaması Rumların şikayetlerinin önemsizliğinin işareti olarak gösterilmiştir. Bkz. "İstanbulda İntihâbât", *Tanin*, 27 Kasım 1908

¹¹² Akşin, *a.g.e.*, s.107

¹¹³ "Şuûn: İstanbul İntihâbâtı", *Tanin*, 7 Kasım 1908

¹¹⁴ Adayların aldıkları oyların dökümü için bkz., *İttihâd*, 13 Kasım 1908

bir Türk mebusunun nezakaten istifa etmesiyle İstefan Efendi'ye yer açılması fikri ortaya atıldıktan sonra¹¹⁵ cemiyet bu sefer 184 oyla beşinci sıradan mebus seçilen Taşlızade Ethem Bey'i¹¹⁶ mebusluktan istifa ettirdi ve yerine İspartalızade İstefan Efendi'yi mebus seçti.¹¹⁷

Ermeniler 1908 seçimleri sonucunda meclise 10 mebus sokabilmişlerdir. Bu mebusların çoğu Taşnaktı. Hamparsum Boyacıyan Efendi ise Hınçaktı. Vartkes ve Hallaçyan Efendi gibi bazı Ermeni mebuslar ise İttihatçıydı.¹¹⁸

Mevcut Hükümete Yönelik Eleştiriler

Bu dönemde iktidar ve muhalefet kavramlarının kesin sınırlarını çizmenin zorluğu ortadadır. Çünkü 1908 seçimleri yapıldığı sırada aslında iktidarda olan hükümet tam anlamıyla İttihatçı değildi. Ülkede iktidar kuşkusuz ülkeye Meşrutî rejimi getiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elindeydi. Ancak cemiyetin doğrudan hükümete yerleşmeyip, perde arkasından hükümet işlerini idare etmeye çalışması ister istemez muhalefet için hedef de şaşırtıyordu. Çünkü muhalefet doğal olarak hükümete, yürütmeye muhalefet edecekti. Ancak ülke yönetimi ile ilgili kararları alan cemiyet, doğrudan nazırlıkların sorumluluğunu almıyordu. Şimdi ise yasa çıkarma gücünü eline alabilmek için seçimlere gidiyordu. O nedenle bu dönemde iktidar kavramını hükümet kavramından ayırarak bakmak gereklidir. Yani 1908 seçimlerine ülke, hükümete yerleşmeyen ama iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile giriyordu.

1908 seçimleri sırasında yönetimde Kamil Paşa hükümeti vardı. II. Meşrutiyet'in ilk hükümetini kuran Said Paşa İttihatçıların baskısı ve sürekli hükümet işlerine müdahalesi nedeniyle en sonunda 6 Ağustos 1908'de istifa edince onun yerine aynı gün Kamil Paşa hükümeti kurulmuştu. Kamil Paşa başlangıçta İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarıydı ve harbiye ve bahriye gibi kritik bakanlıklara da padişahın itirazına rağmen cemiyetin desteklediği kişileri atadı.¹¹⁹ Ancak bir süre

¹¹⁵ "Şuûnât-ı Mahalliye", *Hizmet*, 16 Kasım 1908

¹¹⁶ Bkz. "İzmir Mebûsları", *İttihâd*, 15 Kasım 1908

¹¹⁷ *Ahenk*, 29 Kasım 1908; "İntihâbât - Mebûsân", *İkdâm*, 2 Aralık 1908

¹¹⁸ Tunaya, *a.g.e.*, c.I, s.598

¹¹⁹ Ali Cevad Bey, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Olayı*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991, s.8-10

sonra İttihatçıların sürekli olarak hükümet işlerine karışması Kamil Paşa'yı rahatsız etmeye başladı ve paşa ile İttihatçıların arası açıldı. İttihatçılar Balkanlardaki toprak kayıplarından da Kamil Paşa hükümetini sorumlu tutuyor, paşanın İngiltere tarafından desteklendiğini iddia ediyor,¹²⁰ bu şekilde kabineyi yıpratmaya çalışıyorlardı.¹²¹ Kamil Paşa yönetime kişisel ağırlığını koyabilmek için İttihatçıların baskısıyla göreve getirdiği harbiye ve bahriye nazırlarını görevden alıp, yerlerine de kendine yakın kişileri getirince cemiyet ile arasındaki ipleri de koparmış oldu.¹²² Ayrıca paşa Meşrutiyeti korumak için İstanbul'a getirilmiş olan avcı taburlarını hükümet merkezinden uzaklaştırmak isteyince iyiden iyiye cemiyet ile karşı karşıya geldi.¹²³

Cemiyet Kamil Paşa hükümetinin istibdat idaresinin uzantısı, istibdat kafalı, eski görüşlü olduğu ve Meşrutiyetin gerektirdiği modern kurumları kurup işletemeyeceği görüşündeydi. İttihatçılara göre, bu geçici hükümetin görevi bir an önce son bulup, işbaşına Meşrutiyetin kurumlarını işletip güçlendirebilecek, muktedir, yenilikçi bir sadrazam ve kabine gelmeliydi.

“Köhne ve çürük bir malzeme ile yeni bir binâ kurulur mu? Temeli bile mefkûd olan (temelsiz) bir kabine iş başında durabilir mi? Kâmil Paşanın gerek evvelki ve gerek sonraki hatîât-ı azîme-i târihiyesi (tarihî büyük hataları) inkâr olunur mu? Muktedir, faâl, gayûr (gayretli, çalışkan) efkâr-ı ceyyide ve cedîde (iyi, hoş ve yeni fikirler) ile meşbû' (dolu) kimselerden mi daha ziyâde hayır beklenir, yoksa bulaşık, perverde-i istibdâd (istibdadla yetişmiş, ona bağlı), hiyel ve dessâis-i istibdâdiye (istibdadın aldatma ve hileleri) ile âlûde (bulaşmış, bulaşık) kimselerden mi? Vücûdca, dimâğca, tarz-ı tefekkürce, hâsılı her şeyce eski olan ricâl ile yepyeni bir inkılâb vücûda getirilebilir mi?”¹²⁴

sorularıyla mevcut hükümet eleştirilir.

¹²⁰ Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: Kabinenin Sükûtu ve İngiltere”, *Tanin*, 15 Şubat 1909

¹²¹ Hüseyin Câhid, “Geşof Efendi Hâdisesi”, *Tanin*, 21 Eylül 1908

¹²² Hüseyin Câhid, “Tebdîl-i Vükelâ”, *Tanin*, 12 Şubat 1909; *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrûtiyet Olayları (1908-1909)*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s.18

¹²³ Recai Galip Okandan, *Âmme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri*, İstanbul Üniv. Yay., İstanbul, 1947, s.36-37

¹²⁴ “Mesâil-i Mühime-i Dâhiliye: Saman Altından Su Yürütenler”, *Tanin*, 10 Aralık 1908

Cemiyet'in yayın organları bir taraftan da hükümetin basın üzerinde baskı kurduğundan, basının özgürce yazamadığından şikayet eder. Tanin kendilerine açılan bir dava üzerinden eleştiri yapar. Haydar Rifat Efendi hakkında Tanin'de "matrûd" yani "kovulmuş, vazifeden çıkarılmış" ifadesi bulunduğu ve bir de hafiyelik heyeti hakkında "çete" denildiğinden mahkemenin bu ifadeleri "kadh" yani "çekiştirme, kötöleme" kabul ederek yarım lira nakdî para cezası uygulaması Tanin'i oldukça kızdırmıştır. Gazetede biraz da alaycı bir tavırla bu kızgınlık şöyle ifade edilir:

"Bütün arkadaşlarımıza ihtâr ederiz, bir yazarken bin düşünsünler. Bundan sonra 'matrûd' kelimesi yok. Çünkü "kadh" i tazammun ediyor (içeriyor). Bunun yerine 'adem-i devâmî ricâ edilmiş (devam etmemesi rica edilmiş)', 'devâmdan lutfen feragat buyurması istihâm olunmuş (devamdan feragat etmesi rica edilmiş)' gibi ta'bîrlar var, onlar dururken "matrûd" demekte ne münâsebet var? Bundan sonra 'çete' ta'bîri de yok. Mahkeme 'Bunun yerine başka ta'bîr bulamaz mıydınız?' diyor. Bakınız, ortada heyet, komisyon, meclis, konferans, komite, şûrâ gibi türlü türlü kelimeler var. Onun için hafiyeler meclisi filan diyebilirsiniz, isterseniz kabine ta'bîrini de kullanınız. Fakat bilemeyiz, 'hafiy'e kelimesi câiz midir! Taninin başka bir da'vâsı da 'hafiy'e'ye 'hafiy'e' demeye müsâade edilip edilmeyeceği mes'elesine dâirdir. Bu hallolunsa idi 'hafiy'e' lugatının isti'mâlinde cevâz var mı, yok mu kat'iyetle kestirebilirdik. Fakat şimdi ihtiyât ile hareket etmeli. Hafiyeler meclisi, komisyonu, kongresi, kabinesi demekten ise 'eski i'tibârlılar kabinesi' gibi bir ta'bîr bulmalı. Fakat o zaman da mahkeme 'başka kelime bulamaz mıydınız?' derse ne cevâb verileceğini bilemeyiz. Bir fikir: 'Kadh'i tazammun eden ta'bîrât için mahkemeden bir liste istesek!'"¹²⁵

Hükümetin bazı uygulamalarının "adem-i merkezîyet" hayali peşinde koşanları umutlandırdığı görüşü de cemiyetin yayın organlarında dile getirilir. Bu sıralarda Takvim-i Vakayî'de de yayınlanan bir düzenlemeye dikkat çekilir.¹²⁶ Bu düzenleme eskiden

¹²⁵ "Gazetecilere İhtâr", Tanin, 9 Kasım 1908

¹²⁶ "Nevâhi müdürlerinin intihâb ve ta'yîni keyfiyetinin doğrudan doğruya mecâlis-i idâre kararıyla vilâyatça icrâsı fakat bunların esbâb-ı tebdîline ve yeniden intihâb ve ta'yîn edilecekleri hâl ve derece-i istihkâklarına nezâretce husûl-ü itlâ' (bildirilmesi) ile muâmelât-ı kaydiyeleri ifâ olunmak üzere o gibilerin târih-i ta'yînleriyle tercüme-i hâl varaka-i musaddıklarının iş'âr ve tesyârî (gönderilmesi) ber mûcib-i emr-i sâmi-i

tamamen merkezden tayin edilen nahiye müdürlerinin artık vilayet idare meclisleri tarafından tayin edilmesine imkan veriyordu. Tanin'e göre, adem-i merkeziyete doğru bir adım atılarak, nahiye müdürü tayini hakkı vilayet idare meclislerine veriliyordu. Tanin sadrazam paşanın elde mevcut bir kanunu bu şekilde değiştirmeye yetkisinin de olmadığını belirterek kendisini yasamaya aykırı hareket etmekle suçlamıştır.¹²⁷

Ayrıca yapılanın Nevahi Nizamnamesi'ne de aykırı olduğu iddia edilir. Nevahi Nizamnamesi'nin 9., 10., 11., 12. maddeleri mucibince bir nahiye müdürü; bulunduğu nahiye ile ilişkili biri olacak, otuz yaşından aşağı olmayacak, devlete senelik en az yüz kuruş vergi verecek, oldukça okuyup yazma bilecek, nahiye ahali tarafından seçilecek, iki senede bir değiştirilecek, maaşsız görev yapacak, memuriyetleri kaymakama, oradan mutasarrıfa, oradan valiye bildirilerek vali tarafından tasdik ve icra olunacaktı.¹²⁸

Tanin Nevahi Nizamnamesi'nin Meclis-i Mebusan'ın açılmasını beklemeden niçin hemen uygulanmadığını sordukları zaman, şu anki ihtiyaçlara uygun olmadığı, bazı düzenlemeler gerektiği, düzenlemeler yapıldıktan sonra yeni bir kanun layihası ile meclise sunulacağı cevabını aldıklarını dile getirir. Bu noktada Tanin bir uyarıda bulunur:

“Adem-i merkeziyet şeklinde bir nev'i muhtâriyet idâre istemek derecelerine kadar bazı âmâl mevcûd olduğunu göz önünde tutmalıyız. Şu hâlde Nevâhi Nizâmnamesinin tatbikinden sarf-ı nazar etmek istemek gayr-ı kâbil olacağı teslim edilir. Şikâyet-ı muhakkaya meydân vermemek niyetinde isek şikâyeti esâsından mahv etmeye çalışmalıyız. Bugün nâhiyeleri ahâlinin emniyetiyle, intihâbıyla vücûd bulmuş bir heyet tarafından idâre ettirmeliyiz. Ancak bu sûretle muhtâriyet idâre şeklindeki âmâl-i müfritâneye (aşırılıklara) sed çekeriz.”¹²⁹

Tanin'de hükümetin dış politikası da eleştirilir. Bu sıralarda en önemli dış politika meselesi Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Avusturya-

---

sadâretpenâhî umûm vilâyât ve elviye-i gayr-ı mülhakaya teblîğ olunmuştur.” Bkz. *Takvîm-i Vakâyi'*, 3 Kasım 1908

¹²⁷ Hüseyin Câhid, “Siyasiyât: Nâhiye Teşkilâtı”, *Tanin*, 5 Kasım 1908

¹²⁸ *Düstûr*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, I. Tertîb, c.I., s.637

¹²⁹ Hüseyin Câhid, “Siyasiyât: Nâhiye Teşkilâtı”, *Tanin*, 5 Kasım 1908

Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakıydı. Bu dönem Bulgaristan'ın bağımsızlığının Osmanlı Devleti tarafından tanınması esasında Bulgaristan ile Osmanlı hükümetinin sık sık görüşmeler yaptığı bir dönemdi. İttihatçılar Bulgaristan ile müzakerelerde resmî yürütülen görüşmelerin dışında sadrazam Kamil Paşa'nın özel, gizli bir ajandası olduğu görüşündeydiler. Bu kadar önemli bir meselenin çözümünde resmî yürütülen görüşmelerde mevcut Osmanlı hükümetinin yetersizliği ortadayken, bir de Bulgar murahhaslarıyla gizli yürütülen görüşmelerde Osmanlı hükümetinin çok büyük hatalara düştüğü ve Bulgar murahhasları tarafından aldatılmakta olduğu iddia edilir. Sadrazam paşa ile Bulgaristan arasında ceryan eden özel müzakereler neticesinde Bulgaristan'dan üç milyon lira alınarak Bulgaristan'ın istiklalinin Osmanlı hükümeti tarafından tasdik edilmesi ve Doğu Rumeli üzerindeki her türlü Osmanlı hukukundan feragat edilmesinin kararlaştırıldığını iddia eden Tanin, bütün Bulgaristan ve Doğu Rumeli üzerindeki Osmanlı hukukunun bu tazminata feda edilemeyeceğini, buna Bulgaristan ile “uyuşmak” değil “aldanmak” denileceğini, bunun kabul ve tahammül edilemez olduğunu, kendileriyle beraber efkar-ı umumiyenin de bu durumdan rahatsız ve sabırsız olduğunu ifade eder.¹³⁰

Bulgaristan ile müzakereler meselesini İttihatçı basın özellikle de Tanin'in, her zaman iddia ettikleri hükümet içindeki anlaşmazlıkları ispatlamak için maddî bir delil olarak da kullandığı söylenebilir. Tanin'in Kamil Paşa hükümetinden kurtulmak için sık sık hükümet içindeki anlaşmazlıkları gündeme getirdiği, ortada hükümet bunalımı olduğu fikrini desteklemeye çalıştığı görülmektedir. Bazen hükumete karşı, bazen de hükumete yakın gazetelerin yazdıklarıyla bu fikri güçlendirmeye çalışmaktadır. Tanin Bulgaristan ile müzakerelerin devam ettiği sırada bir hükümet bunalımının baş gösterdiğini ortaya koymaya çalışır. Sadrazam paşanın Bulgaristan ile devam eden asıl müzakeratı da gizli tuttuğunu iddia edip, bunu “*buhran-ı vükela mukaddematı*” olarak kabul eder. Hatta Şura-yı Ümmet ve Servet-i Fünun'un da bu konuda kendilerini doğruladığını iddia eder. Şura-yı Ümmet ile sadece hükümet içindeki bu ihtilafın şiddeti noktasında farklı düşündüklerini; Şura-yı Ümmet'in bu ihtilafı küçük boyutta

¹³⁰ “Bulgaristandan Tazmînât”, *Tanin*, 1 Kasım 1908

görürken kendilerinin bunu daha ciddi boyutlarda gördüklerini ifade eder.¹³¹ Tanin, Servet-i Fünun'un da Bulgaristan'dan gelen Dimitrof Efendi'nin gayr-ı resmî olarak sadrazam paşayla Bulgaristan meselesinin çözümü için görüşme yaptığını ve paşanın da bu görüşmeyi resmî bir görüşme olmadığı için kabinesiyle paylaşmadığını kabul ettiğini hatırlatır ve aslında Servet-i Fünun'un da hükümet anlaşmazlığı konusunda kendilerini tasdik ettiğini belirtir.¹³²

Tanin bir keresinde hükumete yakın İkdam'a dayanarak bir hükümet anlaşmazlığını haber yapmıştı. Her seferinde hükümet içinde fikir ayrılığı var dediklerinde, kendilerini yalanlayıp hükumette tam bir birlik olduğunu ileri süren İkdam'ın bile, nazırlardan birini hükumette karışıklık çıkarmak, bazı gazetelere hükumeti eleştiren yazılar yazmak hafifliğinde bulunmakla itham etmesinin hükümet bunalımına işaret ettiğini belirterek, "*vükelâ makinesinin gıcırtılı çalıştığını*" iddia eder.¹³³

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi bölgede önemli siyasî sorunların çıkmasına neden olmuştur. İlhak edilen toprak Osmanlı toprağı olmasına rağmen, ilhaktan sonra bu toprakların bir kısmında Avusturya ile beraber Sırbistan ve Karadağ'ın da hak iddia etmesi önemli bir sorun olmuştur. Ayrıca mesele sadece bu küçük bölge ülkelerinin meselesi olmaktan çıkarak Rusya ve Almanya'yı da ilgilendirir hale gelmiştir. Avusturya kendi menfaatleri için işe Almanya'yı dahil ederken, Sırbistan ve Karadağ'ın da Rusya'yı devreye soktuğu söylenebilir. Bu doğrultuda Bosna-Hersek'in durumu ile ilgili bir konferansın toplanması sözkonusu olmuştur. Planlanan konferansa Avusturya ve bölge ülkeleri dışında Rusya ve Almanya da dahil olmuştur. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakının Osmanlı Devleti dışında bölgede Sırbistan ve Karadağ'ı rahatsız ettiği ortadadır. Sırbistan'ın Yenipazar ile Bosna-Hersek arasındaki bölgeyi talep etmesine Avusturya karşı çıkmaktaydı. Çünkü bu Avusturya'nın ele geçirdiği toprağın bir kısmından vazgeçmesi anlamına geliyordu. Ancak Rusya Avusturya ile aynı fikirde değildi. Rusya'nın Sırbistan ve

¹³¹ "Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Vükelâ Arasında İhtilâf – Câlib-i Dikkat Olan Nokta", *Tanin*, 3 Kasım 1908

¹³² "Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Buhrân-ı Vükelâ Mukaddemâti", *Tanin*, 1 Kasım 1908

¹³³ "Vükelâ Arasında Yine İhtilâf Sözleri", *Tanin*, 10 Kasım 1908

Karadağ'ı desteklediği ve kavmiyet esasına göre de onlara sempati duyduğu da ortadadır. Rusya ile Avusturya arasındaki bu uzlaşmazlık Bosna-Hersek ile ilgili planlanan konferansın toplanmasını imkansız hale getiriyordu. Yani aslında Doğu Avrupa üzerinde bir Rus-Alman çekişmesi sözkonusuydu. Konferans ile ilgili Rusya hariciye nazırı Mösyö İzvolksi'nin Almanya nezdinde yaptığı görüşmeler de bu uzlaşmazlık nedeniyle sonuçsuz kalmıştı. Konferansın toplanmasını zorlaştıran bir başka faktör ise bu sıralarda Avusturya-Macaristan'ın Bosna ve Hersek'i ilhaki nedeniyle Osmanlı ülkesinde Avusturya mallarına uygulanan boykottu. Genel olarak İttihatçı basın Avusturya ile ilişkilerin iyi tutulması gerektiği, ancak bu suretle konferansın toplanmasına imkan bulunabileceği fikrindeydi. Tanin adına İsmail Hakkı, Avusturya ile bir uzlaşma yolu bulursa idi, Almanya hükümeti tarafından Rus hariciye nazırı Mösyö İzvolksi'ye "ekşi bir çehre" gösterilmeyip, kendisine, "haydi gidin Avusturya ile uyuşun" denmemiş olacağını, İzvolksi'nin bu yüzden uzun Almanya seyahati esnasında hiçbir iş göremeyip, konferansın bile muhakkak toplanacağına dair emin bir söz alamadan Petersburg'a geri döndüğünü ifade eder ve bu başarısızlıkta bizim kararsız politikamızın da etkili olduğunu iddia ederek sadrazam paşanın dış politikasını eleştirir.¹³⁴ Bu konuda izlenen politikada Bab-ı Ali meseleyi ciddiyetle takip etmediği, konuyla ilgili önceden belirlenmiş bir programa sahip olmadığı, ne yapacağını bilemez bir tavır içinde olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Bu tereddütlerin başarısızlığa sebep olduğu iddia edilir.¹³⁵

Avusturya ile ilişkilerin iyi tutulması yönünde bildirdiği fikirler bir süre sonra Tanin'in İngiltere'ye karşı olduğu yönünde bir kanı oluşmasına neden olmuştur. Tanin bu iddiaları reddederek İngiltere'ye karşı olmadıklarını, ancak tek bir ülkeyle iyi ilişkiler kurup geliştirmek, diğerlerine kapıyı kapatmak fikrine karşı olduklarını, dış politikada ülkenin menfaatlerine göre ittifaklar geliştirmek gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁶

Ahrar Fırkası'na Yönelik Eleştiriler

¹³⁴ İsmâil Hakkı, "Yine Meslek-i Hâriciyemiz", *Tanin*, 6 Kasım 1908

¹³⁵ "Siyâsiyât: Bâb-ı Âlî - Avusturya Macaristan l'tilâfi", *Şûrâ-yı Ümmet*, 3 Kasım 1908

¹³⁶ İsmâil Hakkı, "Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Taglît-i Hakikat", *Tanin*, 13 Kasım 1908

Her ne kadar 1908 seçimleri sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı Müslümanların kurduğu ilk muhalif cemiyet olarak Ağustos 1908'de kurulmuş olan "*Fedakârân-ı Millet Cemiyeti*"¹³⁷ görüncü de, bu cemiyet 1908 seçimlerine ilgisiz kalmış ve katılmamıştır. Bu nedenle 14 Eylül 1908'de İstanbul'da kurulmuş olan Osmanlı Ahrar Fırkası'nın bu seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı örgütlenebilmiş ilk siyasî parti olduğu söylenebilir. Ahrar Fırkası Prens Sabahattin Bey'in "*adem-i merkeziyetçi*" görüşünün bu sıralardaki temsilcisi konumundaydı. Zaten fırka Prens Sabahattin'e yakınlığıyla biliniyordu. Ahrar Fırkası Prens Sabahattin'in manevi liderliği etrafında kurulmuş gibi görünüyordu. Kurucuları ise; Nurettin Ferruh, Ahmed Fazlı, Kıbrıslı Tevfik, Nazım, Şevket, Celalettin Arif ve Mahir Said Beyler idi.¹³⁸

İttihatçılar ise adem-i merkeziyetçiliği imparatorluğu parçalayabilecek bir ideoloji olarak görüyorlardı. Hüseyin Cahit Tanin'de Ahrar'ın savunduğu adem-i merkeziyetçiliği ele alır, işin aslının bu fikirden ileri geldiğini ifade eder. İttihatçılar arasında Ahrar'ın adem-i merkeziyetçiliği savunan görüşleri özellikle Rum Patrikhanesi'nin de işine geldiğinden Patrikhane ile Ahrar'ın arasında seçimlerde bir uzlaşma olduğu kanısı vardır. Ahrar Fırkası'nın savunduğu adem-i merkeziyet prensibinin Midilli'nin, Sakız'ın vesair adaların hep birer Girit haline gelmesi anlamına geleceği, bunlardan menfaat bekleyen Patrikhane'nin de Ahrar Fırkası'na meylettiği, aralarında bir menfaat birliği kurulduğu ve bu ittifadın neticesi olarak Rumların aday olma üzere Sabahattin, Fazlı ve Ali Kemal Beylerin gösterildiği iddia edilir.¹³⁹ Rum gazetelerinde, özellikle de Proodos'ta o sıralarda Patrikhane'nin uyuşturduğu, oy verilmesini tavsiye ettiği bu Müslüman adayların isimleri geçerken Sabahattin Bey ve Ahrar'ın bu haberlere yönelik hiçbir itirazda bulunmayıp, haberleri düzeltirme yoluna gitmemesine dikkat çekilir.¹⁴⁰

¹³⁷ Fedakârân-ı Millet Cemiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tunaya, *a.g.e.*, c.I, s.165-174

¹³⁸ Tunaya, *a.g.e.*, s.175-204

¹³⁹ Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: İntihâbât Entrikaları", *Tanin*, 9 Aralık 1908

¹⁴⁰ Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Hakkında", *Tanin*, 9 Mart 1909

Tanın, buna dayanarak Ahrar Fırkası'nın seçimlerde Rum Patrikhanesi ile birleştiğini, Ahrar Fırkası'nın Patrikhane'ye, hükümet içinde hükümet demek olan ve haysiyet-i milliyeye aykırı bulunan Patrikhane imtiyazatını koruyacağına dair söz verdiğini, buna karşılık Patrikhane'nin de Rum müntehib-i sanilere Sabahattin ve Ali Kemal Bey'i seçmelerini emretmeyi vaad ettiğini, bu yolla seçimlerde İttihat ve Terakki'ye karşı galibiyet elde etmeyi umduklarını yazar.¹⁴¹

Bir taraftan da İttihatçı basının Ahrar Fırkası'na yakın yayın organlarını hedef aldığını görmekteyiz. Bu noktada özellikle de İkdâm'ın hedefte olduğu söylenebilir. Tanin'in İkdâm'ı hamiyetsizlikle, vatanperver olmamakla suçlaması çok dikkat çekicidir. Bunu yaparken de İkdâm'a ciddi bir suçlama yöneltmektedir. Bugün Türklerin aleyhindeki neşriyatlarıyla hem Rum vatandaşlarımızı zehirleyen hem de Müslümanların millî hislerini tahrik ederek anasır-ı Osmaniye arasında nifak çıkarmak isteyen Proodos Gazetesi'nin görünüşte bir Yunanlı müdürün elinde bulunduğu halde, gerçekte ise Türk oğlu Türk bulunan İkdâm sahibi Ahmed Cevdet Bey'in sermayesiyle çıktığını iddia eder. Hatta biraz daha ileri giderek;

“Bugün Giridin Yunanistana ilhâkı sözlerini kemâl-i memnûniyetle sütun-u mefharetine geçirerek (övünerek sütunlarında yer vererek) memnûniyetini saklayamayan Proodosun hissiyât-ı Osmâniyeyi tahkîr ederek (hakaret ederek) kazandığı para Türk oğlu Türk bulunan İkdâm sâhibine âid oluyor.”¹⁴²

diyerek vicdanî bir rahatsızlık yaratmaya çalışır. Hatta İkdâm yazarlarının Proodos'un artık İkdâm matbaasında basılmadığı, matbaadan çıkarıldığı yönündeki itirazlarına yönelik olarak Tanin, kastettikleri şeyin zaten Proodos'un İkdâm matbaasında basılması olmadığını, Proodos hangi matbaada basılırsa basılsın sermayesinin İkdâm sahibi Cevdet Bey'de olduğu gerçeğinin değişmeyeceğini tekrar belirtir. Aslında ise Türkler aleyhindeki neşriyatıyla çok rağbet görmeye başlayan Proodos'un daha süratli bir makede basılması zorunluluğu

¹⁴¹ Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: İntihâbât Entrikaları”, *Tanin*, 9 Aralık 1908

¹⁴² Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: Türklerin Anlamayacağı Bir Muammâ”, *Tanin*, 11 Kasım 1908

ortaya çıktığından Selanik matbaasına getirildiğini iddia eden Tanin, ikdam'ı halkı aldatmaya çalışmakla da suçlar.¹⁴³

Ayrıca İttihatçılar Ahrar Fırkası'nın eski hafiyelerin, cemiyetten yüz bulamayanların, istibdat rejiminin yıkılmasıyla menfaatleri zarar görenlerin, Türklüğe düşman Arap ve Arnavutların toplandığı bir siyasal fırka olduğunu düşünmekteydiler.¹⁴⁴

Ahrar Fırkası'nın seçim kampanyası sadece İstanbul'a yönelikti ve bu seçimlerde sadece İstanbul'dan mebus çıkarabilmiştir. Ancak asıl ilginç olan fırkanın gösterdiği adaylardı. Fırkanın gösterdiği adayların yarısı azınlık adaylardı ve seçilebilmeyi başarabilenler de onlardı. Zira fırkanın adem-i merkezîyetçi yaklaşımı azınlık örgütlerine çekici gelmiştir. Azınlık mebus adaylarından Alber Feraci Efendi 461, Bedros Hallaçyan Efendi 455, Kirkor Zöhrab Efendi 392, Konstantin Konstantinidi Efendi 369, Pandelaki Kozmidi Efendi 340 oy alırken¹⁴⁵ Müslüman adaylardan ve aynı zamanda fırkanın kurucuları olan Fazlı Bey 31, Celalettin Arif Bey 4, Ali Kemal Bey 64 oy almış, Nurettin Ferruh Bey ise hiç oy alamamış, yine fırkanın aday gösterdiği Sadrazam Kamil Paşa¹⁴⁶ ise 18 oy almış görünmektedir.¹⁴⁷ İstanbul'dan Ahrar Fırkası kurucularının pek oy toplayamaması Ahrar için bir seçim mağlubiyeti olarak kabul edilebilir. Sadece fırkanın kurucularının başarısı olarak değerlendirilebilecek olan Mahir Said Bey'in Ankara'dan mebus seçilmesi idi.¹⁴⁸ Ancak Tunaya'ya göre Mahir Said Bey yöredeki saygınlığı, yani kişisel özellikleri ile seçilebilmeyi başarabilmiştir, yani fırkanın bunda herhangi bir rolü ve başarısı yoktur.¹⁴⁹

Seçim Sonucu

¹⁴³ "İkdâmın Keşf-i Nikâbı", *Tanin*, 23 Kasım 1908

¹⁴⁴ Hüseyin Câhid Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları (1908-1918)", *Fikir Hareketleri*, c.IV, sy.88 (Haziran 1935), s.151

¹⁴⁵ Bkz., "Şuûn: Mebûs İntihâbı", *Tanin*, 12 Aralık 1908; Ahrâr Fırkası'nın gösterdiği bu adaylar aslında İttihâd ve Terakkî'nin İstanbul'dan gösterdiği on aday arasında yer alıyordu. Bkz. Yalçın, a.g.m., s.182

¹⁴⁶ Sadrazam Kâmil Paşa'nın Ahrâr Fırkası tarafından aday gösterilmeye rızası olup olmadığı bilinmemektedir. Bkz. Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebûsân Seçimleri 1908-1914*, İmge Yay., Ankara, 2007, s.136

¹⁴⁷ Bkz., "Mebûs İntihâbı", *Tanin*

¹⁴⁸ "Mebûslar", *Tanin*, 22 Kasım 1908

¹⁴⁹ Tunaya, a.g.e., c.I, s.177

1908 seçimlerinde hem seçimlerin yapılması esnasında halkın ilgisini seçimlere çekebilmek amacıyla, hem de seçim sonuçlandıktan sonra kutlama amacıyla şenlikler düzenlenmiştir. Halkı seçimlere teşvik etmek için sokaklarda davullar çalınmış, adeta bir bayram havası estirilmiştir.¹⁵⁰ Aynı şekilde müntehib-i sanilerin mebus seçimi için oy kullanacağı sandıkların getirilmesi de bir şenlik havasında sokaklarda coşkulu yürüyüşlerle yapılmıştır.¹⁵¹ İstanbul'da şenlik yürüyüşlerinde tüllerle, kurdelelerle süslenmiş sandıklar halkın, askerin, okul çocuklarının katılımıyla, bandolar eşliğinde, vatan, millet şarkılarıyla sokaklarda dolaştırılarak seçim dairelerine teslim edilmiştir. Yürüyüşler sırasında dükkanlar kapatılmış, sokakların iki tarafındaki binalara bayraklar asılmış, buralardan konfetiler atılarak kutlamalar yapılmıştır.¹⁵² Şura-yı Ümmet sandıkların Nuruosmaniye'de İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezi önüne getirildiğini, burada cemiyet erkanından bazı kişiler tarafından nutuklar söylendiğini, dualar okunduğunu, hürriyet ve vatan şarkıları söylendiğini dile getirir.¹⁵³

Seçimler sırasında hem seçim mevzuatındaki yetersizlikler, belirsizlikler, seçim işlemlerindeki tecrübesizlik ve uygulama eksikliği yüzünden hem de seçimlere müdahale etmeye veya yönlendirmeye çalışan art niyetli kişiler sebebiyle birtakım sorunlar ve yolsuzluklar da sözkonusu olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti aslında bir anlamda seçimlerin sorumluluğunu da üzerine almış durumdaydı. Ülkeye Meşrutiyeti kazandıran cemiyetin bu rejimin gereği olan siyasal seçimin de en iyi şekilde yapılmasını sağlamak isteyeceği ortadadır. Yani bir anlamda seçimlerin başarılı bir şekilde icra edilmesi cemiyetin bu yeni anayasalı parlamenter sistem ile birlikte kendini de halka ispat etmesi anlamına geliyordu. Bu nedenle seçimlerin işleyişi ile ilgili şikayetleri takip etmek, değerlendirmek ve sonuca ulaştırmak için seçim dairelerinde teftiş heyetleri de oluşturulmuştu. Şehremaneti'nde de bir heyet-i teftişye kurulmuştu. Mebuslar seçilip seçim çalışmaları tamamlandığında heyet-i teftişyenin görevi de son bulmuş oldu ve heyet-i teftişye Şehremaneti'ne görevi teslim etti.¹⁵⁴ Seçimlerin sona

¹⁵⁰ Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: Davul", *Tanîn*, 19 Kasım 1908

¹⁵¹ "Mühim Bir Nümâyiş-i Hamiyetperverâne Tertîb Edilecek", *Tanîn*, 24 Kasım 1908

¹⁵² "İntihâbât Şenlikleri", *Tanîn*, 4 Aralık 1908

¹⁵³ "İntihâb Sandıkları, İzhâr-ı Şâd-mânî", *Şûrâ-yı Ümmet*, 23 Kasım 1908

¹⁵⁴ *Şûrâ-yı Ümmet*, 15 Aralık 1908

ermesiyle birlikte seçimlerde yapılan yolsuzluklar ile ilgili şikayetler de incelemeye alındı. Adı seçim işlemlerinde yolsuzluklara karışan devlet memurları hakkında tahkikatlar ve yargılamalar da başladı.¹⁵⁵

Her türlü olumsuzluklara rağmen Meclis-i Mebusan'ın açılış hazırlıkları da başladı. Meclis-i Mebusan en sonunda 17 Aralık 1908'de Sultan II. Abdülhamit'in de katıldığı bir törenle açıldı. İttihat ve Terakki merkez-i umumisi tarafından Meclis-i Mebusan'ın resmî açılış günü olan 4 Kanun-i evvel (R. 4 Kanun-i evvel 1324 – M. 17 Aralık 1908) tarihi, hürriyet-i Osmaniyenin ilan edildiği gün olan 10 Temmuz (R. 10 Temmuz 1324 – M. 23 Temmuz 1908) gibi bayram olarak görüldü. Bütün Osmanlıların bundan böyle 4 Kanun-i evvel'i de mukaddes ve şerefli bir gün olarak kutlayacakları dile getirildi.¹⁵⁶

1908 seçimlerinin tam anlamıyla demokratik şartlarda uygulanmış bir seçim olduğu söylenemez. Ancak yine de temsil noktasında imparatorluktaki tüm unsurların nüfusları nispetinde temsil hakkı elde ettikleri ortadadır.¹⁵⁷ Seçimleri İttihat ve Terakki'nin listesi kazanmıştır. Ancak şu da gerçek ki, meclisteki bu İttihat ve Terakki çoğunluğu gerçekten İttihatçı değildi. İttihatçı çoğunluk içinde en ufak anlaşmazlıkta muhalif saf geçebilecek mebuslar vardı. Dolayısıyla meclis çalışmaları başladığında İttihatçı çoğunluk içindeki bu muhalif mebuslar ilk fırsatta İttihatçı gruptan ayrılıp muhalif fırkalar oluşturacaklardır.¹⁵⁸ Bu seçimle görülüyor ki, her an bölünmeye ve çatışmaya hazır bir mebus topluluğu oluşmuştur. Bu topluluk henüz çok partili rejim kurulmuş olmadığından, geçici olarak İttihat ve Terakki çatısı altında birleşmiş gibi görünüyordu.

Sonuç

Osmanlı tarihinde ilk kez 23 Aralık 1876, ikinci kez de 23 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-i Esasi'nin ilanı ile birlikte Meşrutî Monarşik bir yönetime, anayasalı ve parlamenter sisteme geçilmişti. Özellikle 1908 Devrimi'ni yöneterek Osmanlı ülkesine tekrar Meşrutiyetin gelmesine öncülük eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu yeni sistem içinde çok

¹⁵⁵ Örnek için bkz., *Şûrâ-yı Ümmet*, 14 Aralık 1908

¹⁵⁶ "Selanikte Meclis-i Mebûsân Şenliği", *Şûrâ-yı Ümmet*, 12 Aralık 1908

¹⁵⁷ Shaw, *a.g.e.*, s.334

¹⁵⁸ Akşin, *a.g.e.*, s.108; Feroz Ahmad ve Rustow, *a.g.m.*, s.258

özel ve hatta çok kutsal bir yeri vardı. Dolayısıyla her ne kadar çok fırkalkı, cemiyetli bir sisteme adım atılmış ve bazı Müslüman ve gayrimüslim siyasî cemiyetler ve fırkalar kurulmuş olsa da, 1908 genel seçimlerinde cemiyetin çok baskın rol oynadığı ortadadır.

Cemiyet ise fikirlerini, seçimler ile ilgili görüşlerini, uyarılarını, bu seçimde kendisine karşı muhalefet cephesini oluşturanlara yönelik mücadelesini bir taraftan elindeki siyasî gücünü kullanarak, diğer taraftan da kendisine yakın basın-yayın organları aracılığıyla kendine taraftar kamuoyu oluşturarak yürütmekte ve propaganda yapmaktaydı. Özellikle de Şura-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri cemiyet adına büyük bir propaganda yürütmekteydiler. 1908 seçimlerinde cemiyetin yayın organlarının seçmeni etkilemek için kullandığı söylemler daha çok cemiyetin ve cemiyetin adaylarının desteklenmemesi durumunda genç Meşrutîyet'in korumasız kalacağı, tutunamayacağı, istibdadın geri gelebileceği, çok zor elde edilen özgürlüklerin tekrar kaybedilebileceği korkusu üzerine kurgulanmıştır. Bu noktada İttihatçılar kendilerini Meşrutî rejimin ve onun getirdiklerinin hamisi olarak kabul ediyorlardı. 1908 Devrimi'nin hemen ertesinde bir anda ülkede esmeye başlayan özgürlük rüzgarı cemiyetin işini de kolaylaştırıyordu. 1908 seçimlerinde özgürlüğün tadını alan halk, bu ortamın mimarı olarak gördükleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı bir sempati de hissetmekteydi. Zamanla bu özgürlük ortamını pek de doğru yönetemeyen cemiyetin 1912 seçimlerinden sonra seçmen gözündeki bu itibarı zayıflayacak olsa da 1908 seçimlerinin cemiyetin elinin en güçlü olduğu seçimler olduğu söylenebilir.

Cemiyet binbir güçlkle kurduğu yeni rejimi yönetmek de istiyordu. Bu nedenle bir şekilde yaşamada üstünlüğü ve icra yetkisini eline alması gerekiyordu ve bunu sadece kendi iktidarı için değil Meşrutî rejimin geleceği için de yapması gerektiğini düşünüyordu. Cemiyete göre, iktidarın kendisi dışında başka bir siyasî otoritenin eline geçmesi durumunda yeni kurulan Meşrutî rejimin gerektirdiği kurumların oluşturulması mümkün olmayabilir ve hatta bu Meşrutîyet de birincisi gibi hüsrarla sonuçlanabilirdi. Meşrutî rejim ve onun en temel kurumları olan anayasa ve meclislerin sağlam temeller üzerine oturtulması ve rejimi güçlendirecek kurumların acilen kurulması

gerekliydi. Cemiyet Meşrutiyet'e kendisi gibi kimsenin sahip çıkmayacağı düşüncesi ve refleksiyle ilk genel seçimlere çok sıkı sarılmıştır. Zira bu seçimler cemiyet ve Meşrutiyet için bir sınavdı.

Öncelikle halka seçimle ilgili her şeyin çok iyi anlatılması gerekiyordu. Bunun en etkin yolu da tabii ki basındı ve cemiyetin kurucuları olan Jön Türkler tarihleri boyunca bunu çok profesyonel şekilde kullanagelmışlerdi. Seçimlere doğru ahalide kafalar çok karıştı, özellikle de Müslüman halkta. Zaten seçme ve seçilme konusunda oldukça deneyimsiz olan Osmanlı Müslüman halkı bir de seçim sistemindeki karmaşa ile cebelleşmek zorundaydı. Çünkü 1908 seçimlerine bütün ülkeyi ilgilendiren tek ve net bir seçim kanunuyla girilmiyordu. Öyle ki İstanbul'da uygulanacak esaslarla taşradaki esaslar bile farklıydı. Seçimin iki dereceli olması, birinci ve ikinci seçmenlerin farklı olan görev ve özellikleri, farklı uygulamalar, seçimlerin her yerde farklı zamanlarda yapılması, ilgili kanunlardaki belirsizlikler ve eksiklikler çok ciddi sorunlardı. Bu sorunlar halkın seçimlere olan ilgisini de azaltıyordu. Öyle ki genel seçimlerin öncesinde yapılan belediye seçimlerinde sayıca az olan Rumlar İstanbul'da Müslümanlardan daha fazla üye seçtirebilmişlerdi. Bir genel seçim sonucunda tekrar böyle bir durumla karşılaşılması cemiyet için bir yıkım olurdu. Bu nedenle Tanin'de sıklıkla seçimler konusunda bilgilendirici, teşvik edici ve cesaretlendirici yazılar yazıldığını görürüz.

1908 seçimlerine yaklaşıldığında cemiyet kendisine muhalif olarak mevcut Kamil Paşa hükümetini, Ahrar Fırkası'nı, ama daha çok da azınlık cemaatlerini ve onların kurduğu siyasî örgütleri görmekteydi. Cemiyet Kamil Paşa'nın istibdat döneminin uzantısı ve eski görüşlü olduğu için Meşrutiyet'in gerektirdiği kurumları kurmayacağı, Meşrutiyet'i hakkıyla işletmeyeceği görüşündeydi. Bu sebeple cemiyetin fikirlerini savunan Tanin de Kamil Paşa hükümeti ile ilgili bütün gelişmeleri yakından takip ediyor ve hükümetin kendi içinde yaşadığı anlaşmazlıkları, sorunları her fırsatta hükümet krizi olarak kamuoyuna yansıtıyor, hükümetin iç ve dış politikada yaşadığı sorunları da dikkat çekici şekilde işliyordu. Hükümet bir an önce istifaya davet ediliyor, yerine genç, yenilikçi kadroların gelmesi gerektiği vurgulanıyordu. Bir taraftan da Kamil Paşa'nın nezdinde eski istibdat rejimi halkın gözünde itibarsızlaştırılmaya çalışılıyordu.

Ahrar Fırkası yeni kurulmuş ve henüz yeterince teşkilatlanamamış bir siyasal cemiyetti. Bu nedenle 1908 seçimlerine de sadece İstanbul'dan girebilmişti. Ancak buna rağmen Cemiyet Ahrar Fırkası'nı bir tehlike olarak görüyordu. En azından azınlık cemaatlerine karşı Müslüman oylarının bölünmesine neden olabilirdi. Bu doğrultuda Tanin bir taraftan oyların bölünmesinin yaratacağı tehlike konusunda halkı aydınlatıp biraz da endişelendirirken, diğer taraftan Ahrar Fırkası'nın adem-i merkeziyetçiliği yani yerinden yönetim anlayışı konusunda halkın kafasında kuşku ve kaygı yaratmaya çalışıyordu. Ahrar'ın yerinden yönetim anlayışı ülkeyi bölecek bir tehlike olarak gösteriliyordu ki bu Müslüman-Türk halkın hassas olduğu bir konuydu.

1908 seçimlerinde gerçek anlamda cemiyete güçlü muhalefet gösteren de zaten Ahrar Fırkası olmamıştır. Esas muhalefeti azınlık siyasî örgütleri, özellikle de Rum Patrikhanesi ve cemaati göstermiştir. Çünkü Osmanlı ülkesinde azınlıklar eskiden beri kendi cemaat işlerinin yürütülmesi konusunda bazı özel haklara sahip olmuşlardı. Bu da onların seçme konusunda hem daha tecrübeli, hem de daha bilinçli olmasına neden oluyordu. Seçim sonucunun kendileri için getireceği sonuçların farkında olan azınlıklar, özellikle de Rum azınlık, seçimlerde yüksek bir katılım sağlamışlardır. En iyi sonucu alabilmek için bir taraftan da yer yer seçimlere itiraz etmişler, yürüyüşler, bojkotlar yapmışlar, olaylar çıkarmışlar, basın yoluyla baskı yaratmaya çalışmışlardır. Rum Patrikhanesi ve Rum basınının tam bir seçim savaşı başlattığını da söyleyebiliriz. Tanin ise bu olaylar karşısında Müslüman seçmenleri seçimler konusunda daha bilinçli davranmaya davet ederken, diğer taraftan da yayınlarıyla Rum basınına karşı koymaya, onların tezlerini çürütmeye çalışmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti için 1908 seçimleri yıllardır verdikleri özgürlük, anayasalı ve parlamenter sistem mücadelesinin sonucunu test edecekleri bir sınav gibiydi. Seçmenin gözünde cemiyetin yeri neydi? İstibdat ve Osmanlı hanedanının mutlakiyetine karşı verilen demokrasi mücadelesi kendi zihinlerinde kazanılmış görünse de acaba halkın gözünde bunun değeri neydi? Cemiyet seçimlerle bu soruların cevabını ararken, aynı zamanda sonucun kendileri adına olumsuz çıkmaması için büyük bir mücadele de vermekteydi. Cemiyet adına Tanin hem haber ve duyurularıyla hem de başyazarının kaleminden

makalelerle cemiyetin ideolojisini halka ulaştırmaya çalışmıştır. Bunu yaparken çok özenli ve halkın anlayabileceği basit bir dil kullanılmıştır. Her seferinde halkın çıkarlarının korunmaya çalışıldığı, değer yargılarına, beklentilerine önem verildiği vurgulanmıştır. Örneğin bir taraftan Türk-İslam unsur, azınlıkların seçimlerde galip gelebileceği tehlikesine karşı uyarılırken, diğer taraftan azınlıklara da kendilerini koruyabilecek tek gücün cemiyet olduğu, siyasî haklarını ancak cemiyetin garanti altında tutabileceği söylenmekteydi. Yani her kesimin beklentisine göre, her kesimin menfaatlerine cevap vermeye çalışan bir propaganda yöntemi takip edilmekteydi. Bunlarla eşgüdümlü olarak da her fırsatta cemiyetin kutsiyeti ön plana çıkarılmaya çalışılmaktaydı. Bu yaklaşımın en azından bu seçimlerde halkta bir karşılık bulduğu söylenebilir. Zira 1908 seçimlerini İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin listeleri kazanmıştır. Ancak bu listeler içinde yer alanların hepsinin gerçekten de İttihatçı olduğu da söylenemezdi. Her fikrin temsilcilerini belli iddialarla kendi içinde toplamanın tabii ki kaçınılmaz sonuçları olacaktır. Cemiyetin kendi meclis grubu içindeki bu farklılıkları, hareketliliği ve akışkanlığı sürekli kontrol altında tutması mümkün değildi. Ayrıca çok partililik de cemiyeti zamanla çok zorlayacaktır. Yani bundan sonraki seçimler cemiyet için daha da zorlu geçecekti.

Kaynakça

Kitaplar

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakkî*, İstanbul 1987.

Ali Cevad Bey, *İkinci Meşrûtiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Olayı*, Ankara 1991.

Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası: II. Meşrûtiyet Devrinde İttihat ve Terakkî'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul 1990.

Çavdar Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara 1995.

Demir, Fevzi, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrûtiyet Dönemi Meclis-i Mebûsân Seçimleri 1908-1914*, Ankara 2007.

Düstûr, Dersaadet 1289, I. Tertîb, c.I-II.

Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul 1996.

Feridun, Server, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul 1962.

Karakoç Serkis, *Tahşiyeli Kavânîn*, İstanbul 1341, c.II.

Kili, Suna, Gözübüyük A. Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara 2006.

Okandan, Recai Galip, *Âmme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri*, İstanbul 1947.

Olgun, Kenan, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebûsânı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Ankara 2008.

Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları, Haz. İsmail Arar, İstanbul 1986.

Shaw, Stanford J. Shaw, Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 2010, c.II.

Son Vak'ânüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrûtiyet Olayları (1908-1909), Ankara 1996.

Sonyel, Salâhi R., *Minorities and The Destruction of The Ottoman Empire*, Ankara 1993.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul 2010.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul 1998, c.I.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1989, c.III.

Makaleler

Ahmad, Feroz, "İttihatçıların Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle İlişkileri (1908-1914)", *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 1985, s.112-173

Ahmad, Feroz, Rustow, Dankwart A., "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., IV-V (1975-1976), s.245-84

Yalçın, Hüseyin Câhid, "Meşrutiyet Hatıraları (1908-1918)", *Fikir Hareketleri*, IV, 88 (Haziran 1935), s.150-51

Yalçın, Hüseyin Câhid: "Meşrutiyet Hatıraları (1908-1918)", *Fikir Hareketleri*, IV, 90 (Temmuz 1935), s.181-82

Arşiv Belgeleri

BOA. DH.SYS. 103-1/1-10

BOA. MV. 121/23

Osmanlıca Süreli Yayınlar (Alfabetik Olarak):

Ahenk:

"Ahâlimize", 13 Kasım 1908

"Bergama İntihâbâtı", 14 Kasım 1908

M. Refet, "Nea Smirni Gazetesine", 17 Kasım 1908

"Sûret-i Nutk", 19 Kasım 1908

Hizmet:

"Şuûnât-ı Mahalliye", 15 Kasım 1908

"Şuûnât-ı Mahalliye", 16 Kasım 1908

İttihâd:

"Mesleğimiz", 8 Ekim 1908

"İzmir Mebûsları", 15 Kasım 1908

Şûrâ-yı Ümmet:

"Siyâsiyât: Mebûs İntihâbı", 6 Ekim 1908

"Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti Siyasî Programı", 6 Ekim 1908

"Dâhiliye: İntihâbât", 2 Kasım 1908

"Siyâsiyât: Bâb-ı Âlî - Avusturya Macaristan İ'tilâfı", 3 Kasım 1908

"Mösyö Ruzvelt İle Mülâkât", 3 Kasım 1908

"Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti", 5 Kasım 1908

"İntihâb Olunan Mebûslar", 12 Kasım 1908

"Dünkü Beyoğlu Vak'ası", 22 Kasım 1908

"Rûmların Dünkü Nümâyîşi", 23 Kasım 1908

"İntihâb Sandıkları, İzhâr-ı Şâd-mânî", 23 Kasım 1908

"Selanikte Meclis-i Mebûsân Şenliği", 12 Aralık 1908

"Karesi Sancağı Ahâli-i Muhteremesine", 13 Aralık 1908

"Aydın Vilâyeti Mebûsları", 14 Aralık 1908

Ahmed Rızâ, "İstanbul Ahâlisine", 15 Aralık 1908

Takvîm-i Vakâyi':

28 Eylül 1908

29 Eylül 1908

3 Kasım 1908

23 Ağustos 1909

Tanin:

"Osmanlı Terakkî ve İttihâd Cemiyeti", 1 Ağustos 1908

"İhtâr: Mebûslarımız", 27 Ağustos 1908

Hüseyin Câhid, "Geşof Efendi Hâdisesi", 21 Eylül 1908

Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: Osmanlı Terakkî ve İttihâd Cemiyeti'nin Siyasî Programı", 25 Eylül 1908

"İntihâb-ı Mebusâna Dâir", 25 Eylül 1908

"Mebûs İntihâbında Bir Nokta-i Tereddüd", 26 Eylül 1908

"Vilâyatta", 26 Eylül 1908

"Mebûsların Mikdârı", 26 Eylül 1908

Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: İntihâbât Meseleleri", 27 Eylül 1908

"Tekfurdağı İntihâbâtı", 1 Ekim 1908

"Bâb-ı Âlî ve Rûm Patriği", 25 Ekim 1908

"Şuûn: İntihâbât Meseleleri", 31 Ekim 1908

"Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Buhrân-ı Vükelâ Mukaddemâtı", 1 Kasım

1908

- “Bulgaristandan Tazmînât”, 1 Kasım 1908
 “Rûm Matbûâtı”, 1 Kasım 1908
 “Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Vükelâ Arasında İhtilâf – Câlib-i Dikkat Olan Nokta”, 3 Kasım 1908
 Hüseyin Câhid, “Siyâsiyat: Taşnaksütyun Fırkasının Programı”, 4 Kasım 1908
 “İstanbul İntihâbâtı”, 4 Kasım 1908
 “Bağdad Ahvâli”, 4 Kasım 1908
 Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: Nâhiye Teşkilâtı”, 5 Kasım 1908
 “Rûm Patriği ve Düvel-i Ecnebiye”, 5 Kasım 1908
 “Yanlış Haberler”, 5 Kasım 1908
 İsmâîl Hakkı, “Yine Meslek-i Hâriciyemiz”, 6 Kasım 1908
 İbrahim Edhem, “İntihâbâtta Rûmlara Gadr Oluyor mu?”, 6 Kasım 1908
 “İntihâbât Meselesi ve Rûmlar”, 6 Kasım 1908
 “Rûmlar ve Patrikhâne”, 6 Kasım 1908
 Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: Millet-i Hâkime”, 7 Kasım 1908
 “Şuûn: İstanbul İntihâbâtı”, 7 Kasım 1908
 Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: İstanbulda İntihâbât Başladı”, 9 Kasım 1908
 “Gazetecilere İhtâr”, 9 Kasım 1908
 “Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Rûm Matbûâtı”, 10 Kasım 1908
 “Vükelâ Arasında Yine İhtilâf Sözleri”, 10 Kasım 1908
 “İntihâbât”, 10 Kasım 1908
 Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: Türklerin Anlamayacağı Bir Muammâ”, 11 Kasım 1908
 “İstanbul İntihâbâtı”, 11 Kasım 1908
 “Taşrada İntihâbât”, 11 Kasım 1908
 “Zabtiyede”, 11 Kasım 1908
 “Mebûslar”, 11 Kasım 1908
 “Memâlik-i Osmâniyenin Nüfûsu”, 12 Kasım 1908
 “Dersâdet İntihâbâtı”, 12 Kasım 1908
 “Mebûslar”, 12 Kasım 1908
 İsmâîl Hakkı, “Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye: Taglît-i Hakîkat”, 13 Kasım 1908
 “İntihâbât İşleri”, 13 Kasım 1908
 “Mebûslar”, 13 Kasım 1908
 “İzmir Hâdisesi”, 16 Kasım 1908
 Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: Davul”, 19 Kasım 1908
 “Mebûslar”, 22 Kasım 1908
 “İkdâmın Keşf-i Nikâbı”, 23 Kasım 1908
 “Mühim Bir Nümâyîş-i Hamiyetperverâne Tertîb Edilecek”, 24 Kasım 1908
 Hüseyin Câhid, “Siyâsiyât: Bir İtilâf-ı Mes’ûd”, 25 Kasım 1908

"İntihâbât Şenlikleri", 4 Aralık 1908

Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: İstanbul İntihâbâtı Başlıyor", 8 Aralık 1908

"Sisam Beyi", 8 Aralık 1908

Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: İntihâbât Entrikaları", 9 Aralık 1908

"Hamiyetli Bir Nâmzed", 9 Aralık 1908

Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: İttihâdın Lüzûmu", 10 Aralık 1908

"Mesâil-i Mühime-i Dâhiliye: Saman Altından Su Yürütenler", 10 Aralık 1908

"Dersaâdet İntihâbâtı", 10 Aralık 1908

"Şuûn: Mebûs İntihâbı", 12 Aralık 1908

"Mebûslara", 16 Aralık 1908

Hüseyin Câhid, "Tebdîl-i Vükelâ", 12 Şubat 1909

Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: Kabinenin Sükûtu ve İngiltere", 15 Şubat 1909

Hüseyin Câhid, "Siyâsiyât: Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Hakkında", 9 Mart 1909

Hüseyin Câhid, "Nisbet-i Adediye", 18 Mart 1911

Diğer Osmanlıca Süreli Yayınlar:

"Zöhrab Efendi Mebûs Olabilir mi?", *Hukûk-u Umûmiye*, 16 Kasım 1908

"İntihâbât-ı Mebûsân", *İkdâm*, 2 Aralık 1908

"Türk Siyâsiyâtı ve İstanbul İntihâbâtı", *İkdâm*, 15 Aralık 1908

"İttihâd ve Terakkî Cemiyetinin Rûm Patrikhânesine Beyânâtı", *Sabah*, 25 Ekim 1908